

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi havilap

2016. október – XV. évfolyam 10. szám

Ára: 560 Ft

*Nincs lágyabb, mint a víz,
mégis a köveket kivájjá:
nincs külön nála.*

Lao-ce: Az út és erény könyve,
részlet

Keserves fáklya **3**

Tamási Lajos verse

Ünnep örökre **4**

*Tusnády László
tanulmánya*

Törésvonal **10**

*Pósa Zoltán
regényrészlete*

Műfajok között
örlődve **13**

Rónay László esszéje

A szenvedélyes
beszéd **18**

*Alföldy Jenő
Döbrentei Kornél
új könyvéről*

...hóban akadt el
a szárnyas idő **24**

Szűk Balázs dolgozata

Aszinkron **28**

*Papp Árpád
verse*

Trikolor
Csernák Bálint fotója

BENKE LÁSZLÓ

El ne felejtse, aki él

Tamási Lajos az a költő, aki 1956-ban a zsarnokság ellen, a szabadságért fölkelt magyar nép mellett teljes lélekkel elsőként kiállt, nemcsak egy-két maradandó verssel. A *Piros a vér a pesti utcán* röpcédulákon is terjedt a forradalom napjaiban, olyan megrendítő és lázító erővel, amilyen ereje 1848-ban Petőfi *Nemzeti dalának* lehetett.

Könyvünkkel 1956-os forradalmunkra és szabadságharcunkra emlékezünk és emlékeztetünk. Emlékezünk, mert gyűlöltük és gyűlöljük a zsarnokságot, s szerettük és szeretjük a szabadságot.

Tamási Lajos költészete 1956-ban lobbant virágjába. A megtorlás éveiben is vállalta sorsát a költő, mindig hű maradt magához és a forradalomhoz. Verseit olvasva tanúi, részesei lehetünk egy nagy költői életmű kimunkálásának, születésének. S megértjük, hogy a reménység forrása mindig az ember, aki megalkotja önmagát; az emberi mű, a belőle sugárzó költői jellem és szellem, amely a nagy elődök példái nyomán testet ölt és hatni képes. Aki ismerte, az szerette és tisztelte őt, a tetőtől talpig becsületes férfit, a szigorú, de türelmes ember különleges tulajdonságait, egyenes jellemét.

Piros a vér a pesti utcán

Megyünk s valami láthatatlan
áramlás szivünkbe befutja,
akárcorán hiáll meg az ének,
de már miénk a pesti utca.

Kise lövöltek öre bujra
ti megbukhat miniszterek, ?
sem az AVH, sem a tankok
titkai meg nem mentenek.

Nincs más teendő: ez maradt,
csak ez maradt már menedékkül,
orolami hiálló tagozás fel
valami szent lobogás kísérül.

S a nép nevében aki fegyvert
véstől szivünkbe, mert hiús
vést volt a lezsed már négen
cseső Énő, csak élni tudsz!

Jászláncok föl, ujjongva csapnak,
hibotulnak a híres utca,
selyem-színe kiidagadnak:
ismét miénk a pesti utca!

... Piros a vér a pesti utcán,
eső esik és elvetti
mosa a vést, de megmaradnak
a pesti utcák kővei.

Ismét miénk a bátor ének
natanostalan, tiszta szívet,
s a fegyverték szemünbe néznek:
kise lövöltek, belügyminiszter?

Piros a vér a pesti utcán,
munkások-iffak vést folyt,
- a háromszín-lobogók mellé
tegyeltek ki gyámságot?

Piros a vér a pesti utcán,
munkások-iffak vést ex,
piros a vér a pesti utcán
belügyminiszter, kait lövöltek?

A háromszín-lobogók mellé
tegyeltek három estárvést:
szívből, egynék, tiszta kőnyvet,
s a zsarnokság gyűlöletét,

s forradalmat: te kaisi ország,
el ne felejtse, aki él,
mest úgy külelt a szabadság,
hogy hullt a könny s hullt az vér.

Párnapok, 1956 október 26-27

Tamási Lajos

Tamási Lajost nem zárták börtönbe, nem végezték ki. E forradalmár költő sorsa a halálig tartó hűség, a csöndes szembeszegülés volt. Emberi, költői egyénisége holtáig ugyanaz maradt, aki ifjúkorában volt. „Végsőnek szomorú vagy, / békének háború vagy, / a tisztos nyugalomnak / gyanús vagy, de gyanús vagy” – így jellemezte egykor önmagát. „Barátaidnak szétszórt / csapata csupa vérfolt, / de megriadnak látva / rajtad a szelíd tébolyt”.

A pesti utcákon tüntetők, a vérző diákok és munkások legigazabb álmunkat álmodták 1956-ban...

Haláláig megfigyelték, követték minden lépését. „Egy golyót én is érdemelnék” – mondta nehéz szomorúságában, de akkor már nem írt. Látom hulló fehér hajával Petőfi szobra előtt „a zuhogó esőben”, s ma is látni vélem, hogy a „fegyvergyári próbálások jóslásainak ütemére” hogyan készül benne „ratatata... a magyar vers”. Mint „aki csatából menekül, s már elérte a kukoricást; s csak nem szűnnek a dobajok mögötte”.

Tamási Lajos nevét sokan ismerték, ismerni vélik szerte e világon. De egyetlen versből nem ismerheti meg senki igazán e gazdag költészetet.

Azért állítottuk össze ezt a könyvet, hogy végre minél többen megismerhessék őt. A forradalomban elhíresült verse 33 évig nem jelenhetett meg hazájában. Föl sem becsülhető ki-tüntetésnek éreztem 1989-ben, az *Oly sok viszály után* című antológia összeállításakor, hogy rám bízta a *Piros a vér a pesti utcán* közlését. Most pedig, mikor e kötet verseit és az emlékezéseket rakosgatom, napnál világosabban ragyog fel újra előttem, hogy milyen nagy élménye lehetett 33 éves férfikorában a forradalom, hiszen ifjúkorától a szabadság szeretete és a zsarnokság gyűlölete jellemezte; minden érzését, minden gondolatát, egész személyiségét áthatotta.

Szerelmi líráját ugyanúgy, ahogy politikai líráját, anyja iránti szeretetét ugyanúgy, ahogy a munkásokba vetett hitét, velük való érzelmi azonosulását. A magyar nép közös reménysége, a jobb jövő várása izzik költészetében, most és mindörökké. Tamási Lajos egész életműve, emberszeretete a forradalomban gyökerezik.

A magyar irodalom a nemzet lelkiismerete, emlékezete és várakozása volt mindenkor. Költészetünk egy-egy tiszta csúcsa a magyar nép egy-egy tiszta álma, közös reménye, vágyakozása. A magyar költészet fényében a nemzet nagyinak, tisztának, szabadnak akarta látni önmagát. A pesti utcákon tüntetők, a vérző diákok és munkások legigazabb álmunkat álmodták 1956-ban: függetlenségünket, szabadságunkat, emberi méltóságunkat. A történelem nagy pillanata az, mikor a nép megelőzi vezetőit, megelőzi költőit is. Ledobja sorsa terheit, megmutatja igazi erejét, világraszóló győzelemre tör. Szabad és boldog akar lenni, előbb csak érzi, de már tudja is, hogy

e küzdelemben még a vereség is magasztos. Így történt népünkkel 1956-ban. A nép után a költők ébredtek legkorábban, s költeményekben próbáltuk őrizni a vereséget szenvedettek becsületét. Hervadhatatlan virágok csokra a magyar költészet, s benne Tamási Lajosé.

Történelmünk legszentebb pillanataival valóban a nemzet „közös ihletéből” és közös vállalkozásából fakadtak. Minden nagy költészet győzelem a halálon. Győzelmünk akkor lehet termékenyebb, ha költészetünk, Tamási Lajos költészete is termékeny talajra hull, s ahogy távolodunk az időben a hajdani eseményektől, úgy válik egyre világosabbá: Tamási a „nép nevében” emelte fel szavát nemcsak október 23-án, hanem a leverettetést követő évtizedekben is.

Tamási Lajos

Keserves fáklya

A gyanakvással önértében
megsértett nép nem csapott lármát,
csak összenézett és legyintve
megvonta vállát.

S végezte sok dolgát nyugodtan.
Fekete bányákba görnyedt.
Forgatta a kalapácsot.
És bevetette a földet.

Mert az embernek élni kell,
élni és cselekedni,
nem volt több dolga, mint máskor,
s nem volt több ideje pihenni.

Vezérei ostobaságát
jószívvel meg is magyarázta,
csak a gyanakvás fáj a szívnek
s rászokott a szomorúságra.

S ha csuklott is magányos sírás:
fegyelmzett volt szobor-arca,
sok könnyeit, sebeit-gondját
önáltatással letagadta.

Mégis, lelkében fölütötte
fejét a kétség és a bánat:
hol késik már melege-lángja
az ember csillagának?

A nagy szavakra szelíden
és röstelkedve lemosolygott,
hallgatta, hogy jól megy a sorsa,
szorongva hallotta, hogy boldog.

– Jaj, a szabadság ege-kékje
nem tud magyarul kiderülni?
Nyílik itt nagyság, vágy és szépség,
de csak félig tud sikerülni.

Kötetünk első részében Tamási Lajos verseit ciklusokra bontva közöljük, a könnyebb tájékozódás kedvéért. A kötet verseit két kiegészítő fejezet követi: 1. Tiszteletadás – pályatársak, tanítványok főhajtása a költő előtt; 2. Tamási Lajos költészetéről, irodalomtörténeti jelentőségéről G. Komoróczy Emőke tanulmánya: *Nincs sehol megoldás, csupán a vállalt sorsban.*

„EL NE FELEJTSE, AKI ÉL, / mert úgy született a szabadság, / hogy hullt a könny és hullt a vér.”

Emlékezzünk Tamási Lajos költészetével a forradalomra, a magyar nép legszebb álmaira, legigazabb önmagunkra.

Előszó az El ne felejtse, aki él – Tamási Lajos legszebb versei – '56 szellemiségének hiteles őrzői című kötethez. (Hét Krajcár Kiadó, 2016)

Felemás ég, felemás ének.
Forradalmak szemétre lökve.
Milyen parancs ez: megmaradni
felemás népnek mindörökre?

S beletörődve el is hinni:
hogy, hiába, nem viszi sokra,
hogy éretlen és készületlen
a felnőtt-emberi jogokra.

Hogy szégyene kihullott vére,
hogy vétkezett valaha régen,
hogy bűnös-ként, féllábon állhat
a népek körében.

Lehet, hogy meghalok maholnap
s nem fog rajtam öröm sem átok,
de szigorú, szorított szájjal,
mert én soha meg nem bocsájtok.

Mert a szegénység vak örökség,
vizsem én is súlyát a gondnak,
de mit felelsz a szegénynek, hogyha
hite-lángját eltékozoltad?

Ha most gyanakvó szemmel nézi,
– tanulván – a hívást, az intést,
s nem kap tőle földi sem égi
isten mást, csak fáradt legyintést?

– Ezer-arcok ráncai mélyén
bukdácsolva, tapogatózva
lobogok, jaj, keserves fáklya,
mégis reményre, újabb riadóra.

Nyílj ki, vérünk-ből nyílj ki végre
forradalom, te örök álmunk,
– vagy könnyűnek találtatunk és
a varjú, ha károg utánunk.

TUSNÁDY LÁSZLÓ

Ünnep örökre

Az ünnep a szív legfőbb gazdagsága, átmenet a hétköznapi, esendőség-létből az időtlenbe, az örökbe. A szeretet agóniájának a korát éljük, ezért jó azt tudnunk, hogy a mi ötvenhatunk ennek a kornak a teljes és végleges tagadása. Hősei jól látták, hogy a fegyverek hatalmára épített „rend” urai mindent a feje tetejére állítottak. Lehetett az a pénzbálvány korlátlan és „szabad” uralma vagy a pénznélkülinek tervezett, közösségi társadalomnak olyan utópiája, amely már akkor is a tőke rejtett felhalmozási kora volt – bizonyos vezetők számára. Olyan jégkorszakban kellett élnünk, amelyben a két pólus képviselői kígyót-békát kiabáltak egymásra, de istentelen uralmuknak jóformán közös kontinentális alapzata volt. A nyugatiak mondhatták azt a másik félről, hogy vörös burokba öltöztetett pánszlávizmus. Ezzel még nem lettek minőségileg különbek, mert az elidegenedésnek oly vad korát teremtették maguk körül, amelyről Dürrenmatt jogosan állapította meg, hogy a modern államok akkor kezdik magukat édes hazámnak nevezni, amikor fiaikat a vágóhídra akarják hajtani. A mi forradalmunk, áldozataink vére, az önkéntes száműzetésbe menekültek keserves, sós kenyere, az itthon maradott megaláztatott és megszorítottak láncolt lelke – egy nép krisztusi szenvedése mutatta meg a világnak, hogy a fegyverek lidérces hatalma sem foszthat meg emberi méltóságunktól.

„Isten a hazámhoz való szeretetet reám tette” – mondta Zrínyi Miklós. Ez olyan tétel, nemzeti létünknek olyan törvénye, amely kiemelkedik a korok forgatagából, a hétköznapi minden hordaléka levedlik, lepereg, lehull róla. Kettős ünnepünkön újra és újra felszakadnak népünk sebei, mert a magyarság életfája úgy áll előttünk, hogy azon vér van, vér, rengeteg vér. Mi mégis oda zarándokolunk, hozzá, mert mást nem tehetünk. Ennek a tiszteletadásnak az igényét, készítetését az Isten reánk tette – belénk helyezte.

Sebek, sebek és sebek! Siratóének hangja zendül: – Hogy fojtogat nagy sírásom, sorsomról dönt a sírásóm. – Minden olyan esetben ez az ének zengett, amikor a győztesek elfelejtették megkérdezni népünk fiaitól, lányaitól, hogy mit kívánnak valójában. Az életfa sebei különböző korokban keletkeztek, de a folytatás szinte mindig azonos volt: „Kik azt a tettet elkövették, / népünk keresztre feszítették, / most zengik: itt az óra, / hogy ők tanítsanak a jóra.”

Ezt a néhány szót minden egyes seb előtt elmondhatjuk. Igen! A győztes, a szabadságunkat letaposó zsarnok a maga igazát a saját hős voltát akarta visszahallani mindenünnen: az iskolákból, az üzemekből, gyárakból, a költők énekéből, a kétkézi munkások földhöz közeli szavaiból, magából az egész természetből. Kígyóként sikerült bekúsznia olykor még a templomok bronzkapuin is. Ám voltak olyanok is, akik lelkükben megőrizték a szabadság fényét, következetesen adták át gyermekeiknek, unokáiknak, tanítványaiknak azt a kincset, amelyet népünk évszázadok, évezredek során lelkéből ragyogtatott fel.

Azon az életfán mindegyik seb a maga történetét hordozza. Ezerkilencszázötvenhatunknak óriási eredménye az, hogy a világ tiszta szívű, tisztességes, jó akaratú embereinek kinyílt a szeme, de a gonosz felismerte bennünk azt az erőt, amely hatalmát fenyegeti, és az erő ellenerő elve alapján még gonoszabb, még alattomosabb furfanggal, rontó szándékkal zúdult ránk.

„Minden Egész eltörött” – írta Ady Endre. Tőle függetlenül szerepel egy török lelki rokonának, Bedri Rahmi Eyuboglunak az egyik versében a következő: „A világom darabokban”. Hasonlóan vélekedett Rilke is, de ez a három nagyság ugyanúgy nem egymás gondolatát másolta, mint ahogyan András Sándor se

Mansfeld Péter-emlékmű – Menasági Péter alkotása – CsB fotó

irodalmi párhuzamokon törte a fejét, amikor Nagy Imre halálát felidézte. Magát a tényt rögzítette: vértanúvá lett miniszterelnökünk kívánsága az volt, hogy hagyják rajta a szemüvegét, amikor felakasztják. Midőn teste a halálba rándult, ez a szemüveg leesett róla, és megrepedt. A költő ezzel kapcsolatban a következőt mondja: „Ha látni akarsz, vedd föl, / tedd föl, és tekints / a repedt világba.”

Nagy Imre repedt szemüvegén át igyekszem most végigtekinteni ezen az életfán. Mélységes sebek vannak előttem. Dante poklában nincsenek gyermekek, de itt, a vörös pokolban őket is örölte a kor embertelen malomköveivel; tépdeste, szaggatta iszonyú fogaskerekével. Ám ezen a napon valami rendkívüli dolog történik.

Virágok fakadnak mindenütt a fán, az egyre nő: világnagyságúvá lombosodik, terebélyesedik. Minden virágszirmon egy szó ragyog gyöngy- és gyémántbetűkkel: szabadság. Idő-mélybe süllyedt nándorfehérvári és római harangok zengenek. Egy hang árad? Mintha a szférák zenéje volna: „Ne féljete!” Fényív övezi a fát. Piros-fehér-zöld sugarakból a világ minden nyelvén egy mondat tündököl: „La libertá non alligna nei popoli corrotti”. (A szabadság nem virul a romlott népekben.) Lám, a megtisztulásunk nagyszerű üzenete.

Kazinczy Ferenc az 1130 évvel ezelőtti történelmünkben is a megtisztulást látta a legfontosabbnak, és ennek a nemes erkölcsi jelenségnek egész életművében óriási szerepe volt. Saját, valós bűneinkért alaposan megbűnhődtünk, de a koholt vádakat, rágalmakat azok zúdítják ránk, akik szét akarják szaggatni ősi gyökereinket. Nem véletlenül teszik: földjeinkre, vizeinkre – minden megkaparintható kincsünkre pályáznak.

Gábrriel Okara

A lélek hangja

A Magyar Forradalomnak

A messzeségből hallottam egy reggel
amint a dac a vassal összecsap és bűgva
szívekben zúg tovább és zengeti az utca.
A dac szavát hallottam én, mint kel fel,
midőn a csontot és a húst zúzó pöröly
a láthatáron megjelent kelet felől.

Én hallottam! A bátrak hangja volt.
A lélek hangja, mely a páncélt fúrja át,
a fegyverzörgést elnyeli, s a röpülő golyót
elfogja mind! Egy reggel hallottam szívemben.

Egy reggel hallottam szívemben.
S estére minden utcából kiűzték,
s lett csönd, a könnyek csöndje,
siratni mind a vért,
az utcát és a tért megöntözött,
amelyből újarasrad egykor majd megint
a reggel dacsava, kit társa most is hívogat
a napnyugati láthatár mögül.

Angolból fordította: KORONDI ANDRÁS

Saját romlottságukat igazolják ezzel. A gyűlölet szülte vádakrólunk leperegnek, mert azon az életfán a magasabb minőség szavai vannak. Életjogunkat, igazi emberi méltóságunkat hirdetik.

Mindezt látva, repeső szívvel mondom: „boldog Magyarország”: „beata Ungheria” ismétlem – non cessant clamare quotidie – szüntelenül, fennhangon, mert Dante mennyei látomásában ezt akkor írta le, amikor annyi idő telt el a tatárdúlás óta, mint amennyi mostanáig a mi ötvenhatunk óta. Boldog vagy Magyarország, édes hazám, mert óriásaid voltak. Így indulunk el október huszonharmadika hőseinek a nyomdokain. A tatárdúlás után a római nuncius azt írta a pápának, hogy Magyarország háromszázötven évi fennállása után elpusztult. Boldog Magyarország, mert feltámadott: „Resurrexit est”. Újra és újra. Ez adja a legnagyobb reményt arra, hogy bízzunk a jövőnkben. Repeső szívvel mondom tehát: „Itt van, ím, a várva várt nap. / ólmos felhők egyre gyűlnek, / mégis ez a legszebb ünnep. / Három óra indulunk már. / Zászlóink a léghen úsznak, / és miénk a pesti utca, / ott vagyunk mi, ott mi újra.”

...ötvenhatunknak óriási eredménye az,
hogy a világ tiszta szívű, tisztességes, jó
akarátú embereinek kinyílt a szeme...

Időablakokon kihajolva látjuk az egykori ifjakat. A felleget a szél ekéje szántja. Olykor-olykor kisüt a nap. A fiatalok lelkében titokzatos áramlás van, árnyék nélküli fény. Ők határozottan vonulnak, rendezett sorokban. A budaiak Bem szobrához érnek. Lengyel testvéreink iránti rokonszenvüket fejezik ki. A pesti egyetemisták Petőfi szobra előtt tisztelgnek. Nagy költőnk szinte lelép a talapzatáról, elvegyül a szívéhez oly közeli tömegben. Ifjaink ezt érzik, így haladnak tovább. A nap lemenőben, a fellegek seregszemlére gyülekeznek körülötte. Az ifjak mennek, menetelnek a Magyar Rádió épülete van előttük. A hazugság-kövéletek után – azok helyett szólni akarnak népünk igazáról. A fegyverek a szívükbe néznek – szívünkbe néznek. Ők továbbhaladnak, és a történelemben érnek – a világtörténelemben.

Ezt éltük meg határokon innen, és határokon túl. Hány és hány ember küldetéstudata ezekben az órákban alakult ki, azoké is, akik itt vonultak, és azoké is, akik átélték ezt a csodálatos áramlást. Mi több, a világ kiválóságai közül is többen lettek örökre a mi ügyünk hitvallói. Most mégsem őket sorolom, és igyekszem dicsőíteni méltóképpen, mert róluk sokat tudhatnak azok, akik kíváncsiak az igazságra és az igazi értékekre. Egy megtérő bűnös esete érintett meg közvetlenül, elemi erővel. Egy szegedi egyetemista társamat nagyon súlyos erkölcsi vétség miatt zárták ki az egyetemről. Budapesten véletlenül futottam össze vele, és megdöbbsentett vallomásával. Az egyik gyárban segédmunkás volt, és mélységesen hallgatott viselt dolgairol. A munkások egyre inkább kíváncsiak lettek rá, és egyszer óvatosan megemlítették előtte, hogy ugye, ötvenhat van a háttérben, azért került az egyetemről közéjük. Ő iszonyú szégyent érzett, és hallgatott. Ettől fogva a munkások meglepő tisztelete és szeretete övezte. Részleteket nem kérdeztek, mert tudták, hogy hallgatni kell. Ez a hallgatás és a hallatlanul nagy rokonszenv volt a megtisztulásnak, egy magasabb minőségű életnek a reménysége, záloga.

Egy nap volt-e, vagy a mi egész napsugaras, életreményű létünk örök visszfénye, új életünk dicsőséges hajnalhasadása? Nem tudom, mert mások nevében nem nyilatkozhatom. Az viszont tény, hogy akik ezt átéltek, más emberek lettek. Még a gyengék, az árulók is, mert ha maradt egy csöppnyi emberi érzésük, egy mákszemnyi lelkiismeretük, akkor azzal vigasztalták magukat, hogy más még rosszabb lenne az adott posztion. Ez önámítás, de ebben is jelen volt az a nap, amelyről én most beszélek: azzal mindenféleképpen szembe kellett nézniük. Az elszántak, a vérmesen tagadók viszont pokoli lényekké váltak, mert életüket a zsarnokság megvalósítására kötelezték el, és közben az elűzhetetlen sírás, sóhaj, fogcsikorgatás kísérte őket. Árváknak, özvegyeknek a panaszja, a hontalanok átka követte lépteiket. A léleknek tiszta és örök összhangot hirdető zenéjét, amely a magyarság életfájából árad, sohasem hallhatták meg.

Boldog Magyarország, mert feltámadott: Resurrexit est. Újra és újra. Ez adja a legnagyobb reményt...

Kik erre a rendkívüli napra ébredtek, tudták-e, hogy minek az évfordulója van? Nem valószínű, mert a kor illetékesei nem szoktatták őket arra, hogy a *Szentek életét* olvassák. Kapisztrán Szent János 1456. október 23-án halt meg. Sorsa a hamvaiból feltámadó fénymadáréra hasonlít, mert az, a hagyomány szerint, elhunytja után épp ötszáz évvel újra és újra feltámad. A szent egy negyed évvel korábban Hunyadi Jánossal együtt lett Nándorfehérvár hőse.

Fél ezer év! Mekkora hasonlóság, és egyszerre mily nagy különbség! Kapisztrán Szent János negyven évig készült a mártíromságra. Mikor úgy látta, hogy elérkezett a várt óra, határozottan, rendületlenül haladt a hajóján – a keresztet magába tartva, az akkori világ legerősebb hadseregének a katonái felé úgy közeledett, hogy azok valami megnevezhetetlen, nagyobb erőt sejtettek meg, és pánikba estek. Hunyadi János győztes csatáját ez a csodálatos és feltartóztatatlannak látszó, szinte emberfeletti suhanás indította el.

Épp fél évezreddel később a pesti utcán vonuló fiatalok közül többeknek az életideje az említett negyven év felét alig érte el. A hivatalos rend által ateistává tett – kényszerített iskolák növendékei voltak. Nem mártíromságra készültek, „csak” a magyarság életfájánál zarándokoltak. A világ egyik legerősebb, legütőképesebb hadseregének az ördögi, lánctalpas idegrendszere – félelmetes fegyverhálózata rándult össze. Lecsapott az ártatlanokra. Világra szóló küldetésüket ők így teljesítették. Volt, ki vértanú lett, mások a hontalanság sós kenyérét ették, az itt maradottak sorsa a börtön, a megaláztatás, a megbélyegzés lett – olykor életük végéig. Ők küldetésüket teljesítették. Egy természetes emberi világban ezért megtiszteltetés jár, de a szovjet szuronyok – mamut nagyságú fegyverek diktálta rendben minden a feje tetejére állt. A hősök legnagyobb fájdalma nem a saját közvetlen fizikai vagy lelki szenvedésük volt, hanem az, hogy még a családtagjaiknak is bűnhődniük kellett. Akár továbbtanulásról, minőségi – tudásuknak megfelelő munkáról vagy életük több más fontos területéről volt szó. Velük kapcsolatban bármit mond az ember, túl kevés. Mégis egy ősi mondással köszöntöm őket, akár itt

vannak még közöttünk, akár átmentek már a nagy csöndbe csendesen: „*Rimiro la scintilla divina nella vostra anima.*” (Csodálom azt az isteni szikrát, amely a lelketekben van.)

Különösképpen nagy ez a csodálat akkor, ha arra gondolunk, hogy a kor képviselői mily mérges igyekezettel akarták megrontani az újabb nemzedéket, mily nagy iparkodással akarták őket a saját sátáni képük szerint alakítani, átgyúrni.

A hajdani, kemény diktatúrának jellemzője a teljes kisajátítás, a legszélsőségesebb hazugság volt. Tankönyvekben az élet minden területén azt hirdették hivatalosan, hogy az a kor érkezett el, amelyről Petőfi Sándor, Ady Endre és József Attila álmódott. Találós kérdésnek is érdekes lehet a következő mondat: „*A felszabadult magyar nemzet hálás szívvel rója le a kegyelet és elismerés adóját azokkal a hősökkel szemben, akik 1848-ban és 49-ben kibontották a szabadság és a függetlenség zászlaját.*” Legfeljebb a „felszabadult” jelző lehet gyanús, de 1848-unk bármelyik centenáriumi ünnepségén sokféle, eltérő gondolkodású ember beszélhetett volna így. A nyomozást az könynyíti meg, ha elárulom, hogy az iskolában a nyolcéves gyermeknek is meg kellett tanulnia ezt a mondatot, vissza kellett mondania emlékezetből, mert ez bizony Rákosi Mátyás ajkáról hangzott el.

Kónya Lajos később – az „újrendeződé” korában azzal utasította el egy tanítványom kérdését, hogy ő társaival együtt lelkesedett az eszméért, és ők legalább hittek valamiben, „*nem úgy, mint a mai fiatalok, akik már semmiben sem hisznek.*” Íme, a

1956-os emlékmű – Melocco Miklós alkotása – CsB fotó

centenárium költeményéből pár sor. (Az egész verset frissiben meg kellett tanulni. *Megsárgult könyveket lapozva* volt a címe.) „Hogy nem élehetett korábban, / a költő dicső korában, / azon is sajnálkozzon egy kicsit.” A költő a száz évvel korábbi lapokat forgatja, és azon tűnődik, hogy mi lesz száz évvel később. Szerinte 1948-ra is kíváncsi lesz a kései utód, és irigyelni fogja azt, aki abban a dicső korban élt, vagyis Kónya jelenében. A tanítvány nyom ártatlan kérdése író-olvasó találkozón úgy hangzott el, hogy a költő hogyan értékeli a személyi kultuszos verseit. Közvetlenül ötlött fel ebben az ifjában ez a gondolat, ezért fájt neki a durva elutasítás, mi több kioktatás. Én valóban nem ezt vártam, hiszen Kónya ötvenhatban „megtért”, a forradalmat elfogadó, dicsőítő verseket írt. Úgy látszik tizenkét évvel később újra „megtért” – ellentétes irányban.

Arszenálokban szunnyadt a halál – tette készen. Épp ez a körülmény hozta magával azt, hogy se a pénzalapú társadalom urai nem érezték azt, hogy hatalmukat bármi veszélyeztetné, sem a közösségi társadalom megszállottai, hiszen kockáztatni nem lehet, mert bármilyen „felelőtlen” mozdulatot a halál végső tobzódása követheti. Ebben a szellemi jégkorszakban csendült fel a szabadság boldog himnusza. Ez az elidegenedett világ tagadása volt, minden zsarnokságé. Nem szavatolhatta a folytatást, a világ teljes megtisztulását, gyógyulását, de reményt öntött azoknak a szívébe, akik azt hitték, hogy az emberi szabadságot már végképp maga alá tiporta a két elszánt világhatalom.

Keveset szokás emlegetni a forradalom idején elhangzott jelszavakat. Az egyik épp a könyörtelen tank-kavalkád után született. Rövidítése is volt: MÚK, vagyis „Márciusban újrakez-

dünk.” A vérben tobzódó hatalom rögtön rávágta: „Minden uszítónak kötelet”. Ha valaki az újrakezdés ilyen hangoztatását bárkinél is megtalálja, akkor az súlyos következményekkel járhatott volna. Valóban a forradalmunkra utal, de a hatalom nem tudott a következő két sorral mit kezdeni:

„Ha kell, hát százszor újra kezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést, / mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség.”

Ez bizony a márciusi remények kapcsán nagy biztatás lehetett. A rendőri, karhatalmi indulatot az a tény kényszerítette megtorpanásra, hogy nem ez a jelszó ihlette Juhász Ferencet, mert ő *Dózsa-eposzában*, *A tékozló országban* ezt már 1954-ben leírta. Az viszont igaz, hogy csak harminchárom évvel a nagy történelmi esemény után lehetett hivatalosan is beszélni arról, hogy Juhász Ferenc ezzel ötvenhatot érezte meg, jövendölte meg, hiszen az már benne volt a levegőben. Különösen abban a bűncselekmény-sorozatban, amelyet a magyar paraszt és a magyar föld ellen követtek el nem magyar szívű emberek, és éppen ez ellen a szörnyű láncreakció ellen lépett fel Nagy Imre 1953-ban. Talán nem véletlen, hogy a *Dózsa-eposzt* ekkoriban írta Juhász Ferenc. A magyar föld sorsa kulcskérdés volt akkor is, mint most is. A vízünk sorsa az uránéra emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy az az első (a víz) sokkal fontosabb a jövő számára. Ám mind a két kincsünk olyan érték, amelyre az újmódi hódítók nagyon kitartóan pályáznak. Sőt a korábbiak is így voltak ezzel. Az egyik amerikai tudósunk különösen félt attól, hogy az afrikai uránbányákat Hitler hívei szerzik meg. Az urán a későbbiek során is elengedhetetlenül szükséges volt a világhatalom megszállottainak, és erről nem illett beszélni.

Atahualpa Yupanqui

Magyar tájak

Jártam akácos, hársfás országodban,
Büszke Kárpátok, dalolt a levegő,
Legények táncos lábán csizma fénylett.
Lányhajban pántlika, szélben lebegő.

Sétáltam Miskolc hosszú utcáin,
Bányászkezekben harmónika szólt
Idők keresztútján, hol acélfolyók
S ősi szekerek találkozája volt.

Mezőkövesden elszunnyadt az idő,
Ruhákon nyílik ezer színes virág
A szőlőkben csárdás üteme lüktet,
Borát irigyli Eger s a nagyvilág.

Honvágyam dunai párák becézték,
Ha bánatom fájó dalba öltözött.
Mily messze vagy, lelkem Amerikája!
Mily messze, otthonom a hegyek között!

Az éj hegedűk varázsával ébredt,
Közel s távol jaidult húrokon a dal.
Bennük a földkerekek minden szerelme,
A cigány, ha húzza, szinte belehal!

Zöld budai halmokon kerestem én
Az egyetemes, örök, emberi szót
S egy vak cimbalmos öreg vásártéren
Mutatta meg, mit rejt a lélek-bozót.

Nem lehet! Hogy lehetne elpusztítani
A hold bűbáját a tulipánokon?
Tavaszcsozára született szemekben
Mit keres tankok vad tüze, füst, korom?

Magyarország, drága kis zenedoboz,
Csillagok álmával ékes, hímezett.
Szívem kibontja sátorponyváit mind,*
Hogy elmondja néked, mennyire szeret.

Spanyolból fordította: RÓNAI ZOLTÁN

*A költő evvel a képpel saját indiánfőnöki származására utal

Albert Camus, Italo Calvino, Supervielle, Cummings és mily sokan mások – a világ szellemi életének a nagyjai tettek hitet mellettünk. A magasabb minőséget látták meg a mi forradalmunkban: világtörténelmi eseményt. Ennek a főszege felismerésének a művészi összegezését adta meg Szabó Lőrinc: „Tíz nap szabadság? Tizenegy! / Csók, szívre, minden pillanat! / És nem volt többé szégyen az, / hogy a magyar nép fia vagy.”

Igen, lemostuk a gyalázatot. Legnagyobbjaink folyton ezt teszik, de ellenségeink ördögi erővel, iszonyú gyűlölettel a legtündöklőbb ragyogást is igyekeznek elhomályosítani – eltakarni. Ám „A fényt az égről nem lehet lemarni,…” (Tóth Árpád fordítása) – hirdette Lenau. Ez igaz, de a lelket a zsarnokság elzárhatja a naptól. Ez történt Szabó Lőrinc *Meglepetések* című versével, Vas István *Pesti elégiájával* és sok más alkotással. Ugyanez zajlott le az események kapcsán. Ezért mondhatom szomorúan, hogy különböző szintű fehérfoltok veszik körül a mi ötvenhatunkat.

1954-ben írta Kodály Zoltán *Zrínyi szózata* című kórusművét. Ebben a következő mondat szerepel: „*Hic vobis vincendum vel moriendum est*”. (Itt győznöd vagy meghalnod kell.) Nagy zeneszerzőnk azt érzékelteti ezzel, mintha Vörösmarty *Szózatának* már latin előképe lett volna.

Pezsgés volt szellemi életünkben. Nem idegen pénzbálvány-erők ihlették meg művészeinket, lelkes honfitársainkat, hanem mindaz, amit látniuk kellett egy hazug kor lidércei között, amit a bőrükön el kellett viselniük. Tiltakozásra készítették őket ezek a fejlemények. A könnyecseppekből gyöngyszemek kristályosodtak. Zord idők aggasztó árnya – gyötört a zsarnokság őrlő ármánya. A magyarság életfáját ki akarták vágni, de abban hallatlan erő keletkezett. Olyan csoda született, mely megdöbbentette a világot. Abban egy jobb, tisztább élet reménye kelt életre. Nekünk újra krisztusi kereszt jutott. A világ megváltásának a műve így folytatódott.

Forradalmunk végén a szovjetek Maléter Pált ugyanolyan aljas módon csalták törbe, mint a törökök annak idején Török Bálintot. Iszonyatos hajnal. Pokoli reggel. Harsány, fület tépő vadnyugati zene a rádióban. Tank-kavalkád nemzetünk szívében: 1956. november 4-én beköltözött a félelem a Kárpát-medencébe. Haynau vér-delfiriumát, hóhéri tébolyát, sátáni gyilkos tobzódását is túlszárnyalta az, ami ezután következett.

1957. március közepén matematikaversenyről mentünk haza, amikor a rádióban elhangzott az iszonyú hír: Józsa Györ-

gyöt halálra ítélték. A sátorlajújhelyi Kossuth Lajos Gimnáziumban, lent a földszinten volt az osztályunk, a III. A. Ott volt Józsa Erna osztálya is, a II. D. Rossz időben nem mentünk ki az udvarra. Rendezett sorokban, körbe-körbesétáltunk a folyosón. Az égbe kiáltóan szörnyű és igazságtalan ítélethozatal után én Erna arcát figyeltem, és örökre a szívembe véssődött. Lehet, hogy bátyja is hasonló arccal rótt a köröket – másutt. Volt-e remény ezen az arcon? Minden bizonnyal, mert nélküle nem lehet élni.

Április 11-én József Attila születésének az ötvenkettedik évfordulóján emlékeztünk meg nagy költőnkéről. Tiszta szívvel és bizakodással fohászként idéztük a gyönyörű sorokat: „*Ahol a szabadság a rend, / mindig érzem a végtelent.*”

A fiatalok lelkében titokzatos áramlás van, árnyék nélküli fény. Ők határozottan vonulnak, rendezett sorokban.

Ez volt Józsa György utolsó teljes napja. A következő nap reggelén kivégezték.

1957 ősze. Iskolai filmvetítések. Rendezett sorokban vonultunk a moziba. Egy gyászruhás lány kivált a csoportból. Senki sem kérdezte tőle, hogy ezt miért teszi. Egyedül ment haza – az újhelyi utcán. Ő legalábbis ezt hitte. Sohasem tudta meg, hogy volt, aki néma gyásszal a szívében szintén ott halad az utcán, mert képtelen volt ilyen körülmények közepette filmet nézni.

Így lett egy lényegű a számunkra 1849 és mindaz, ami isteni csodánkat, 1956-ot követte. Egyedüli és káprázatos októberünkben Lazarij Bergman szovjet zongoraművész Budapesten tartózkodott, és forradalmunk hitvallója lett. Nem harsány szavakkal, hanem azzal a nemes tettevel, hogy amerre csak járt, a mi gyászunkat idézte fel Liszt Ferenc *Funérailles* című művének a megszólaltatásával.

Így lényegült egygyé a két nagy eseményt követő döbbenetes, szívet tépő gyász. Ebben az egybehangzásban ott van Kazinczy Lajos utolsó mondata, végső fohásza: „*Isten, ne hagyj el szerencsétlen hazámat!*” Ezek a szavak akkor hagytál el az ajkát 1849. október 25-én, reggel, amikor a fegyverek már a szívébe néztek.

Nagy veszteségeink után született meg lelkünkben az a csodálatos áramlás, amelyet korábban nem éreztünk, amelyről korábban talán még álmodni sem tudtunk, nem mertünk. Az égnek, a földnek – a mindenségnek életforrása fakadt fel. A bioáram jut az eszembe. Ha egy őserdő kivágásába kezdenek, bioáram keletkezik, és a fák, az egész ottani növényvilág valamilyen titokzatos áramlás következtében „értesül” a közelgő katasztrófáról, és valamilyen módon védekezni igyekezik. Ily módon Tasso elvarázsolt erdeje szinte folyton jelen van a mi szegény bolygónkon, csak hogy nem démonok védik ezeket az erdőket, hanem az élet legnagyobb és legszentebb akarása.

Áramlás az életet védő őserdőkben, valami hasonló az emberi lelkekben. Tamási Lajos verse ezt a hangulatot, tényt, jelenséget közvetlenül, nagyon hamar kimondta ötvenhat októberében. „*Megyünk s valami láthatatlan / áramlás szívünket befutja, / akadozva száll még az ének, / de már mienk a pesti utca.*” (Piros a vér a pesti utcán)

Barna T. Attila

Magyarország 1956

Esők ezüst tankjai vonulnak
Akasztott erdők bokáznak a ködben
Nyálkás szürke kövein az égnek
Fellegek vonaglanak
Ott fekszik köztük talán az Isten
Arcra bukva Kezéből kiejtett
Elgurult véres kenyér a nap

Egy korábban írt versében a felemás létet panaszolta:

„Felemás ég, felemás ének. / Forradalmak szemétre lökve. /Milyen parancs ez: megmaradni / felemás népek mindörökre?”

A felemás állapot valóban hibridjelenség. Voltak, akik úgy vélték, hogy a levert forradalommal a magyarság utolsó kívánsága, a végakarata is az űrbe szállt. Olyan is volt és van, aki ezt természetesnek tartotta és tartja most is. Soros György ilyen alapon tiltakozott a rendszerváltozás után a magyar hagyományokra épülő új rendünk ellen. Fasiszta fordulatról vizionált. A felemás állapot nem csupán a hazafiakat zavarta. Úgy látszik, azt senki sem tekintette véglegesnek. Akinek csak egy mákszemnyi jó érzése volt ötvenhat kapcsán, az nem vehette komolyan, hogy az a világtörténelmi esemény a bankok „jóvöltából” lenullázódik.

Goethe szerint szabadság csak azoknak jár, akik naponta megküzdének érte. Bizony ez a mi ötvenhatunk kapcsán is nagyon igaz. Benke László *Ezredvégi játékok* című versében a bankok nemzeteket, reményeket elnyelő világát villantja elénk: „Hol van a pénzed, milyen kamatra / fektetted bankba leértékelt öklöd, / Poznan, Budapest, Prága, Gdansk! / Azért döntögetté falakat, / hogy a pénz láthatatlan függönyén / fáradt légyként fennakadj?”

A körülményeknek ez a hatalma nem veheti el élethitünket. Ellenkezőleg: tette kell buzdítania. Akkor vagyunk hűségesek ötvenhat hőseihez, ha felismerjük saját korunkban azt, amit ők most cselekednének.

A II. világháború után a gondolkodó ember nem tudott úgy gyermekére pillantani, hogy az aggodalom, a félelem kígyója nem érintette volna meg szívét. Hirosima és Nagaszaki árnya, gombafelhője dermeszti a lelket. A jövőt fenyegető másik óriási veszély a környezetpusztítás. A technika rendkívüli fejlettsége a legnagyobb jólétet is biztosíthatná, de a legszönyűbb haláltáncot is képes lehet eljáratni az emberiséggel. Ez a hatalom bármilyen diktatúra biztosítéka is lehetett már abban a korban is, amelyben egy újabb nagy háború elkerülhetlenségét hirdették. A kétpólusú „rendnek” kontinentális alap-

zata éppen ez az embertelen körülmény volt. Ám Budapesten fehér galamb szállt fel, zöld ággal a csőrében, és azt hirdette, hogy emberi méltóság csak a szabadság szent nevében létezhet. Nincs igaza Beckettnek. A két nagy világégés nem süthette bele lelkünkbe azt, hogy emberi létünk annyit ér, mint a kukában vergődő féregé: többek vagyunk, mert szabadságra születünk, és a háború tébolyának, a környezetpusztításnak a megszállottait is csak szabad emberekként tudjuk megfékezni, jobb belátásra bírni – az élet nevében.

Ritkán jelent meg az emberiség történetében ilyen erővel, ilyen határozottan, az igazság ilyen elemi erejével a szabadság szent eszméje.

„Mire elérte a krisztusi kort, / rá az áruháza mily sok mérge forrt.”

Ez a mi világra szóló eseményünknek a sorsa. Emlékezzünk. Zarándoklat a magyarság életfájánál. Sebek, sebek, sebek. Ezeket látjuk, és nem felejtjük, de a virágok is elénk tárják szirmukat. Rajtuk egyetlen szó: szabadság. Piros-fehér-zöld fénysugarak hirdetik az örök igazságot: „A szabadság nem virul a romlott népekben.” Megtisztultunk, és folyton-folyvást meg kell tisztulnunk, mert e nélkül nem maradhatunk meg ebben az áldott, de túl huzatos Kárpát-medencében. Madách Imre egyik prózai írásában nagyon határozottan kifejtette, hogy akár évezredekkel később bekövetkezhet egy olyan kor, amelyben a nemzet fogalma megszűnik, de addig – a nem kívánt társadalmi rendig nekünk jogunk van hazánkhoz. A magyarság életfáját hatalmas szellemiségek őrzik.

Ennek a fának a szívéhez közel vannak legnagyobb eseményeink, szabadságharcaink, veszteségeink és győzelmeink. Hunyadi János és Kapisztrán Szent János páratlan diadala hetven évre tartotta távol az iszlám lidércét, rettegett hatalmát hazánktól és Európától. Az ötszáz évvel későbbi forradalmunk életideje tíz-tizenegy nap volt, legfeljebb néhány elszánt harcos jóvöltából tizenkettő. Kétszáznegyven vagy kétszáznyolcvannyolc órát nem túlzás-e egybevetni hetven esztendővel? Nem, mert a csoda időtlen!

Claes Gill

Gloria victis!

Gloria Victis! – Ne feledd soha őket !
Ne feledd soha az elesetteket,
kik tanúságtételükkel kiáltják felénk,
hogy életek, egy mérleg serpenyőjére téve, felérnek
a győzelembe vetett remény szédítő pillanatával.

Gloria Victis! – Ne feledd soha őket !
Ne feledd soha az élőket,
őket, kiknek vereségük dacára kell, számot vetve a halállal,
élni, bölcsődalt énekelni, küszködni nap nap után,
semmit nem remélve – semmit, kivéve szívük utolsó ütését.

Norvég eredetiből fordította BÉRCZY JÓZSEF
és ELISABETH BÉRCZY BERNSTRÖM

Forrás: Gloria victis – Az 1956-os Magyar Szabadságharc költői
visszhangja a nagyvilágban. Nemzetőr, München, 1966

Lyukas zászló – részlet Gera Katalin A szabadság anyala
című művéből. – fotó: Csernák Máté

PÓSA ZOLTÁN

Törésvonal

Részlet az Árok, vagy törésvonal? című kisregényből

Vajon illúzió-e, vagy okkal-joggal mondják Debrecenről, hogy a nemzet fővárosa, és hogy benne működik a világ egyik legfestőibb és legjobb egyeteme? – morfondírozik Bedécs Csaba elsőéves egyetemi hallgató, s máris sanyarú sorsú diákköltő. Neobarokk – sokak szerint inkább neoklasszicista fehér épület, hatalmas folyosók, termék mágneses középpontjában áll a belső díszudvar, amelynek megalomán aurája azokat is magába szippantja, akik szívük szerint harcolnának a hajdúsági provincia vonzerejével. Pompázatos négyemeletes óriástér, a tetején vastag üveggökök, fölötté üvegfal engedi át a nap sugarait, s borítja fényárba az egész univerzitás-univerzumot, nem csak az egyetemnek, hanem az egyetemességnek is jelképe hát. Eme roppant belső csarnokgigászt három oldalról átriumszerű mega-erkélysorok ölelik körbe, a negyedik oldalon Magyarország második legnagyobb nemzeti könyvtára határolja. A második emeleti széles folyosón, az orosz intézet előtt Csaba megpillantotta egykori osztálytársnőjét, a feszes keblű, szívarcú, hidegvízkekszemu, majdnem szép, de a karvalytekintete miatt szinte taszító Dórá, aki az orosz-német szakosok asztalánál ült. Csaba alapjában véve nem nagyon kedveli a vonalassága miatt, de éppen azért látogatja meg otthonában olykor-olykor, mert imád vele vitatkozni, s csak azért is provokálja, hogy minél nagyobb mulatságos szoci-balekságokat mondjon. A fiú a formális köszöntés után tovább sietett volna, de Dóra eléje pattant, s a tőle megszokott agresszivitással kérte számon tőle, hogy miért nincs ő is közöttük, hiszen a gimnáziumból még orosz-német szakra jelentkezett. Csaba meg a tőle megszokott hebehurgya balgasággal vágott vissza: azért cserélte le a fölvételi után az orosz a magyarral, mert rájött, hogy túlbecsüli a saját toleranciaszintjét – Elhiszem, hogy az, aki ennyire ellendogmatikus, mint én, az dogmatikus is, ugye az ellentétek valahol összeérnek, de akkor sem bírok együtt élni a tudattal, hogy azoknak a kultúrájából kapok nyelv és irodalom szakos tanári diplomát, akik két forradalmunkat is vérbe fojtották.

– Hogyhogy kettőt? – meredt Csabára döbbenet Dóra hidegvízkek szemével? – Én az 1848-as forradalomról és szabadságharcról tudok csupán?

– A másik 1956, a nép forradalma – vágta rá dühödten a fiú. A lány elsápadt.

– Ne haragudj, de jó, hogy ezt tisztáztuk végre. Eddig azt hittem, hogy te alapjában véve jó szándékú, tiszta kétkedő vagy. Azt viszont, hogy az ellenforradalomért lelkesedsz, még ha divatból is, túlmeleg azon a határon, amit el tudok viselni. Kérlek, ne gyere többet hozzánk... – Az orosz-német szakosok néma borzadályal meredtek Csabára.

– Ezek szerint te lenézel bennünket, amiért ezt a bugris nyelvet tanuljuk? – kérdezte remegő hangon és vádlón egy szepplős, kövér leány, a csoport eminense.

– Ne hagyd magad provokálni, Csaba! – süvít közéjük röppülő villámsebességgel és pengehangon üvöltve az a huncut angyalarcú, bongyorfejű, hófehér rizskásafogú, parány-vékony, ám gigászi mellű leány, akivel Csaba eddig egyetlen közvetlen szót sem váltott a magyar-németes csoportból. Annyit tud róla, hogy Király Jutkának hívják és mindig ámuló csodálkozással hallgatja az ő tudományoskodóan tudálékos hozzászólásait az irodalmi szemináriumokon, s reggelente nyílt és nyitott kedvességgel villantja rá pikáns fűszerezett paraszmadonna-mosolyát. Csaba viszont maga számára is megmagyarázhatatlan, babonás félelemmel kerülte e lenge dajnával még a formális kontaktust is. Ösztönös idegenkedését azzal próbálja indokolni, hogy a lány túlságosan is nyüzsgönc, hiperaktív típusból való ember, tagja mindenféle kiszes ízű kulturális gittegyletnek, ám ehhez az állítólagos ellenkezéshez képest igen gyakran téved rá a tekintete a rusztikus angyalkára.

– Hallgass, gyere csak velem – ragadja karon a paraszmadonna, légies alakjához aligha illő elképesztően acélos erővel Csaba karját, lökdösi, rángatja. Figyelj, Csabika, ennyire nem lehetsz te sem örült. Szerintem eddig is azért úszad meg a komoly büntetést, mert Debrecenben vagyunk, ami ugye kincstári ellenzéki fészek, de sajnos az is igaz, hogy téged már mindenki hülyének néz, ezért nem vesz senki komolyan. Azt persze várhatod, hogy egyetlen verssorod is megjelenjen ezek után bárhol is, mivel gólya létedre előbb váltál hírhedté, mint híressé. Tudod-e egyáltalán, ki ennek a lánynak a sógora? Az a dagadt egyetemi párttitkár, akit te a múltkor csőröshalfejű Cinegének csúfoltál mindenki füle hallatára. Tudod-e továbbá, hogy újra és újra csak a falnak rontasz a buta fejeddel, semmit sem érsz el?! Betörök, s akár a legrosszabb is megtörténhet veled. Figyelmeztetek, már nagyon rossz híred van az egyetemen, s ha nem szereztél volna diliflepnit is a szakváltoztatáshoz, már régen akceptálták volna a KISZ-bizottság véleményét, és kirúgtak volna. Ne vitázz velem, mert most nem is érdekelnek a zöldfülű elméleteid... Sajnos, a nézeteidet osztó, jó szándékú emberek is elkezdnek majd kerülni, ha ilyen hülye leszel, mert ugyebár, ha nem tudnád, a többség azért jött egyetemre, hogy tanulhasson, s majd egyszer taníthasson. Megéred hát, hogy rajtam kívül senki sem keresi majd a társaságot, ha így folytatod. Így soha nem közlik a verseidet, hiszen az illetékesek korábban megtudták rólad, ki vagy, mielőtt egyetlen sorodat is olvasták volna. S ez még a legkevesebb – ragadja újra karon. – Nem gondoltál arra, hogy izgatásért dutyiba is kerülhetsz, köztörvényesek közé, s tudod, mit csinálnak ott veled a cellatársak?

Csaba elpirul. Judit ekkor azt mondja: – Na, ha van kedved folytatni ezt a beszélgetést, gyere, ugorjunk le a Kanizsába – emlegeti a Kinizsi sörözőt a debreceni bölcsészek kedvelt

terminusával, ez az itató a kanizsai végállomás, minden út előbb-utóbb oda vezet.

Csaba bólint, s egyszerűen, nem is tudja, hogyan történt, de alig két perc beszélgetés után már hosszasan csokolóznak az orosz csoport ámuló szeme láttára. – Ne csodálkozz, Csaba. Amióta csoporttársak vagyunk, erre vágytam. Ha akarnálak, sem hagyhatnák el. Már minden szavamban ketten létezőnk.

Az a furcsa, hogy Csabát éppen ezután a túl gyorsan jött, költői kitarulkozó vallomás után töltötte el a villamoson az a bizonyos stresszesen hasi idegesség, ami nála sokkal fokozottabban, afféle gyomorfordító rémületként szokott jelentkezni, s nagyon gyakran jelzi előre a tragikus drámai fordulatokat. A járaton még minden rendben volt, végigcsokolózták az utat az Arany Bika Szálló álbajor pincesorozójéig. Az obligát hortobágyi húsos palacsinta és a két korsó hideg sör megrendelése után Judit elkezdett családi képeket mutogatni. Amikor az egyik fotón feltűnt Judit apja munkásör egyenruhában, Csabi arca önkéntelenül megvonaglik, s bár gyorsan próbálta mosolygósra visszarendezni vonásait, elkésett, Judit észlelte a fintort, és elborult az arca.

– Elmész te a bűdös franchba. Különben is, mire mentél az örökös öncélú opponálással. Már életed nagy háborújának érdemi elkezdése előtt elvesztettél minden csatát.

Amikor Csaba úgy felelt, hogy a szembenállásban csak a puhaságunkat veszíthetjük el, ártatlanságunk erősödik, Jutka irtózatossá válva tört ki.

– Milyen alapon veded meg honfitársaid többségét, miközben te volnál a nagy keresztény magyar költő-gondolkodó? Csaba mosolyogva próbálta Juditot arról meggyőzni, hogy ő bizony nem várja el senkitől, hogy a példáját kövesse. Megérti a megalkuvókat is, de hadd legyen már joga az ellen tiltakozni, hogy a kompromisszumlovagokat akár Judit is erkölcsi példaképekké hamisítsa.

Amikor az egyik fotón feltűnt Judit apja munkásör egyenruhában, Csabi arca önkéntelenül megvonaglik...

– Miközben burkoltan elnézést kérsz, máris nyíltan kioktatsz, úgyszólván sértegetsz. Ráadásul még hazudozol is – tájékoztatik tovább Judit. – Én nagy örömmel megmutatom neked a családi fotókat, te pedig, igenis, megvetően elhúztad a szádat, amikor megláttad édesapámat munkásör egyenruhában.

Csaba ironizál: – Hogy jön ez most ide?

– Ne fölényeskedj, ne ítélkezz. Majd kíváncsi leszek, ha hajlandóak leszünk ismerni egymást néhány év múlva egyáltalán, hogy mennyire mersz hóbörögni, ha családot alapítasz. Az apámat igenis följelentették 1957-ben, mégpedig egy kedves szomszédos elvtársúr volt a tettes, akinek bizonyára első látásra megdicséred te is az ámbitusos kúriáját, a kackiás bajszát, a jó, magyar debrecenies beszédjét, ahogy én is tettem, mielőtt megismertem volna a családi legendáriumban betöltött szerepét. Az a törül megszett viszkosbajszú, ősmagyar-képű figura esetleg éppen hetyke bajszát pödörgette akkor is, amikor megírta névtelenül a följelentő levelét apámról, amely szerint részt vett az 1956. október 23-i felvonuláson, azok között volt, akik magyar zászlóval terítették be azt a két tők ártatlanul agyonlőtt felvonulót, s később is rejtegetett fölke-

lőket az erdei házban... Ennyit a látszatokról és hát, az én csalhatatlan emberismeretemről is, látod, én bevallom, ha tévedek. EHHEZ KÉPEST PERSZE NEKEM IS FURCSA ...Eh, megint bevalljak neked valamit, hogy aztán a szádat húzogathasd?

– Nahát – vág közbe Csaba – Én is ott voltam, anyám fogta a kezemet és zokogó görcsben tört ki, az apám szidta a rohadt, gyilkos ruszkikat, akik, ha pár méterrel hátrébbra lőnek, akkor minket találnak telibe, és most mi nem igen beszélgethetnénk...

– Téged mindig csak a saját történeted izgat. Elképesztően önző vagy és önjáró...

– Ne haragudj, folytasd... Mi is olyan furcsa neked?

– Nem tudom, lehetek-e veled őszinte, hogy aztán mindent ellenem fordíthass! Szóval, a szüleink számomra is nehezen megemészthető módon azt szorgalmazták, hogy szegény bátyám jegyezze el a rasszmagyarképű följelentő, nevezett Parcsami Bálint bácsi lányát, a tagadhatatlanul gyönyörű, de még alig tizenhat éves Barbarát. Engem pedig Barbi bátyjával, a meglehetősen szerencsétlen Bajszi Becenében csúfolt tézstaképű, tagbaszakadt, örökbukdácsló agrár egyetemistával akartak eleddig összebitoralni – mindezt a Parcsami szülők teljes egyetértésével. Az öregek között dül a borítsunk fátylat a múlta jelszó jegyében a szeressük egymást gyerekek típusú magatartás. A két fiú, szegény bátyám és Parcsami Bajszi bőszen egyetért, Laci már egyenesen a jegyeseként beszél fűnek-fának Barbiról, akinek úgyannyira nem tetszik az ötlet, hogy még nekem, Laci húgának is bevallja, hogy a hideg futkos a hátán a bátyám nevének említésekor is, pedig korábban kedvelte. Nos, ha ezzel a közléssel visszaélsz, köztünk vége mindennek. Ehhez már most is nagyon közel állunk amiatt, ahogy arra a fényképre reagáltál.

– Visszatérve édesapámra, akire te most olyan megvetően fitorogtál, akkor igenis, az első kihallgatáson bevallotta, hogy igaz a dolog, részt is vett az október 23-i felvonuláson, s rejtegetett is erdélyi menekülteket. Várta is, hogy lecsukják, félt is, de elsősorban miattunk fájt a feje, lelkiismeret-furdalása volt azért, hogy a mi jövőnk kontójára játszotta a hazafit. Meg is döbbsent, amikor jó pár pofon után váratlanul kiengettek az előzetesből. Aztán később, amikor feloszlott a puffajkás karhatalom, s létrejött szelídebb jogutódja, a munkásörség, egy reggelre behívták a megyei pártbizottságra. Jól be voltunk ám szarva, föllélegeztünk, amikor a vártnál jóval hamarabb, épségben bár, de kicsit elkenődve hazatért.

Még aznap este elmesélt nekünk mindent. Szavai nyomán szinte ma is magam előtt látom, ahogy szegény botcsinálta ellenforradalmár – jó, jó, forradalmár, ne bosszants – apám szorongva megtette a tanyától a városközpontig az autóbusz utat, majd gyalog sietett az ősi kollégium mellé épített ocsmány pártház felé a csupa beton Centrum Áruházról, a „döngöldétől”, azt hitte, hogy ott is óráig várakoztatják, mint korábban a rendőrségen, de nyomban behívták az immár csak Lenin és Marx képekkel pötttyözött rideg folyosóról. Udvariasan egy mélyöblű bőrfotelba ültették. A patinás bútordarabhoz nevetséges módon nem illő, csövézás íróasztal mögöl egy kedves, KISZ-bajuszos, fiatal elvtárs nyájasan csak annyit közölt vele, hogy most már megnyugodhat, továbbra is vezetheti a vekerdi erdészetet, úgy, hogy maradhat akár párton kívüli is. Egy feltétellel: lépjen be a munkásörségbe, „ebbe az ártatlan, csak elvileg fegyveres testületbe”, úgyis erdész, puskás ember, lőni tud. Pro forma részt vesz évente pár gyakorlaton,

és főleg vadvacsorán. S hát persze, be kell kapcsolódnia az úgynevezett riasztási rendszerbe is, mostantól azok közé tarthat – egykori kis ellenforradalmár létére, – akiket mozgósítanak, s a központba hívnak, ha kialakulna valami 1956-ot idéző mozgólódás, vagy ehhez hasonló.

Ha elutasító választ ad, te is tudod, mi van. Még 1963-ban, közvetlenül az ENSZ amnesztia előtt, sőt, még utána is vittek el teljesen váratlanul fegyver nélkül tüntetőket, akik azóta sem kerültek elő, pedig már okkal hitték, hogy megúszták. Igazából még az ENSZ amnesztia után sem lélegezhattünk szabadon. Ez ugyan csak a legrosszabb forгатókönyv, de a szelídebb szankciók is igen rázósak lettek volna Atyám, mint rangidős, ráadásul a vekerdi erdészetben belül az egyetlen egyetemmet végzett ember vált az első számú esélyessé arra, hogy a gazdaság igazgatója legyen, csak hát a vezetői beosztás vagy párttagsághoz vagy a munkásárséghoz kötött. Igent mondott, mert nem akarta, hogy az erdészet egy kívülről odahozott, fölkészületlen pártkader kezébe kerüljön, s ezzel a kollégáit és hát önmagát is csapdába ejti. Ráadásul, ha „karakánkodik”, annak híre megy ám: azt mondták volna az elvtársak: mi magunk közé emeltük volna, de ő eltaszította a segítő kezét.

H Bizony, Király László nem csak szegény, megtévesztett ember, hanem a lelke mélyéig ellenforradalmár. A kedves, KISZ-bajuszos fiatalember amúgy mellesleg megemlítette: bizony, tisztában van ám azzal, hogy Király elvtárs gyermekei egyetemre készülnek. A bátyám éppen az agráregyetemi felvételi tétteleket magolta, én meg harmad gimnazistaként a bölcsészkarra gyúrtam. Az ifjú funkci megígérte, hogy közbenjárnak az érdekünknben. És hát igen, az elvtársak besegítettek a bátyámnak is, két évvel később nekem is abban, hogy simán vegyük az akadályt. S hogy végképp elássam magamat, magunkat előtted, azt is bevallom, hogy apám az én fölvételi vizsgám évében már önként beadta a derekát, s belépett a pártba is, mert hát akkor még nem tanultam valami jól, elkelt a külső, magaselvtársi segítség. Látod, édesapám duplán jót tett velem. Azon a szomorú napon, amikor vörös könyvessé lett, leült velem beszélgetni. Nyíltan bevallotta, hogy azért köpte szemem ifjúkori önmagát, hogy én bekerülhessek a bölcsészkarra. Avval fejezte be a beszélyét: Nem várok tőled hálát, csak azt, hogy szedd össze magad az egyetemen. Az ő kedvéért lettem jeles tanuló. Akárhogy is mosolyogsz, ironikusán, elnézőn, én tisztelem apámat, hálás vagyok neki, amiért megtette ezt a gesztust kettőnkért. Sőt, hármunkért. Így anyámat is simán kinevezték tavaly iskolavezetőnek, a másik jelölt egy huszoneves kis pártkaderke lett volna, egy képesítés nélküli libus. A tanyasi gyerekeknek is így jó hát. Te viszont iszonyú sebeket ejtettél a szüleid lelkén az örökös renitenskedéseiddel, amikor azért kellett rettegniük, hogy megúszod-e fegyelmivel a klerikális verseid, vagy a hőzöngős, felforgató szavaid miatt. Megéri-e egy közös, egyetemi költőknek megrendezett nyilvános író-olvasó találkozón szidni a rendszert? Nagyon, nagyon okos és körültekintő dolog önképzőkörös szintű félmator műsorokért kockáztatni a jövődet és tönkretenni a szüleid életét. Látod, mennyire figyeltelek egész fél-éven át, miközben te rám se bagóztál. Te, te szenteskedő, szemforgató próféta. Csak prédikálni tudsz a szeretetről. Igenis vannak olyan helyzetek, amikor vállalni kell, hogy a szereteteinkért megalázkodunk.

– Jutka, szerintem eltűzöd azt a fintorgást, én nem kívánom megsérteni atyádat... – a lány félbeszakítja, kiabál: – ...

de bizony, hogy megaláztad ezzel a szájmozdulattal, ítélezek fölötte, anélkül, hogy ismernéd.

Csaba olyannyira igyekszik Judit kedvében járni, hogy képmutatató módon „bevallja, vagy inkább behazudja”: – nekem a fotója nyomán kimondottan szimpatikus az apád. Inkább csak sajnálom, hogy volt 56-os létére olyan egyenruhát kell néha viselnie, amely szinte tök ugyanolyan, mint a forradalom után az oroszok árnyékában vérengző karhatalmistáké. Ismerd el: szörnyű, hogy azért is hálásnak kell lennünk, mert manapság már senkit sem akasztanak föl ok nélkül. Nem veszik el az életünket, csak az élet értelmétől fosztanak meg minket. S egyáltalán nem lélegezhetünk szabadon. Miféle konszolidáció ez? Azokat a kis előnyöket, amiket a többi szocialista országgal szemben megszereztünk, 1956-nak köszönhetjük, de ha valaki erről nyíltan beszél, az eláthatja magát. Tizenegy év alatt kitörölték a nép agyából annak a forradalomnak az emlékét is, amelynek a hosszú póráz ócska kis látszatszabadságát köszönheti. Ez szerinted lényegtelen, de valójában a nagy és a kis hazugságok, az elhallgatott forradalom és a szülein

*...valójában a nagy és a kis hazugságok,
az elhallgatott forradalom és a szülein
megalkuvásai egy töről fakadnak.*

alkuvásai egy töről fakadnak. Vagy másként: a két dolog ugyanannak a botnak a két vége. Miféle népi demokrácia az, amelyben a lényegről kussolni kell? És miféle népi demokrácia az, amelyben egy népi kádernek egy enyhén szólva szerény munkakörért, egy eldugott tanyasi erdészetért is ilyen szárnalmas dekázásokba kell belemenni? Hát SEMMILYEN. Ezek után nem csoda, hogy nekünk sokszor a pályakezdéstől is elmegy a kedvünk, s legszívesebben már az elején otthagynánk az egyetemet is.

Csabi biztos abban, hogy Judit ezek után szó nélkül föláll, de a lány e helyett elmosolyodik, s megfogja a fiú kezét.

FOLYTATJUK...

A debreceni egyetem aulája

RÓNAY LÁSZLÓ

Műfajok között őrlődve

Márai Ulysses jegyzetei

Márai Sándor 1951 októberében kezdte felolvasásait a Szabad Európa Rádióban, vasárnaponként, ebéd előtt. Olyankor még csak a terítés hadműveleteit végezték a háziasszonyok, fél fülle a rádiót hallgatva. A Szabad Európa adásait szisztematikusan zavarták, de a rövidhullámon keresgélve azért meg lehetett hallgatni recsegés nélkül. Az író hangját sokan felismerték, a beavatottak a stílusát is. A társaságokban halkán elvitatkoztak: miért vállalkozott erre? Hogyan válhatott a propaganda kiszolgálójává éppen ő, aki olyan elkötelezett szenvedéllyel védelmezte az irodalom méltóságát, az írott szó hitelét? A magyarázat egyik részét megtaláljuk ez idő tájt írt naplófeljegyzésében: pénzre volt szüksége, hogy a család megélhetését biztosítsa. S még inkább szüksége volt anyagiakra, amikor áthajóztak az Egyesült Államokba, ahol állandóan a magas árakról és a drágulásról panaszkodott.

1952-es naplójában, november 15-én hosszabban is megindokolta szerepléseinek okát, elhárítva a bírálatokat:

„Eisenhower nyilatkozott a Szabad Európa Rádió jelentőségéről, és a nyilatkozatot első oldalon közlik a nagy amerikai lapok, így a Times is. Ez egyértelmű a bizonyossággal, hogy az új kormányzat az elkövetkező esztendőben erősíteni akarja ezt a vállalkozást. Nemzeti nyelven, sok hullámon át, a nap és az éjszaka sok órájában üzenetet kell küldeni a vas- és bambuszfüggöny mögé, hogy a világ nem feledkezett meg ezekről a népekről.

Esztendeje, hétről hétre, ebben a vállalkozásban veszek részt én is, magyar nyelven, s kezdem hinni, hogy ez a vállalkozás nem egészen hiábavaló. Minden hír, amely a vasfüggöny mögül érkezik, megerősíti, hogy ezt a rádiót mohóbban hallgatják odaát, mint a Voice-ot, a BBC-t, a hivatalos nyugati rádiókat. Ez természetes, mert felelőtlenebbül, tehát szívesebben lehet ezen a hullámon beszélni. Ezt itteni hivatalos koponyák is tudják. Ami fontos lenne, hogy ebből a vállalkozásból ne legyen iroda. Afféle szellemi szabadsapat kell, hogy maradjon, amolyan Spirituális Idegen Légió vagy Légi Nemzetközi Dandár, amely szabadon kószál az éterben, a világűrben, portyázik az emberek tudatában, lecsap, meglepetést kelt, az éj leple alatt, álcázottan támad, nyugtalanít. Ez a légi partizánság igazi feladata ennek a rádióknak, s ezt szívesen csinálom. De mihelyst iroda és minisztérium lesz belőle, már elvesztette értelmét.”

Az önmentő magyarázat nem fedi el az író felismerését: a „Lenni vagy nem lenni” dilemmáját éli át a világ, s ebben a helyzetben az író sem lehet közömbös, minden módon mozgósítania kell a lelkeket, amelyeket megnyomorítja a világ egyik részén uralkodó elnyomás: *„Mindén, ami köznapi életünkben most történik, az a rengeteg szenvedés, nélkülözés, megalázás, gyötrelem, embertelenség, amely egy minden eddiginél gátlástalanabb és kegyetlenebb, kapzsi imperializmus, a szovjet rabtartás áldozatait gyöttri: mindaz a sok megbocsájthatatlan merénylet, amit az emberi gonoszságnak ez a gépesített hatalma az emberi világ ellen elkövetett e tíz esztendőben, ezeknek a távlatoknak a méreteiben mérhető csak le*

igazán.” Ebben a küzdelemben az emigránsoknak is részt kell venniük. A Szabad Európában előadottak mellett korabeli naplójában is gyakran felmerül a száműzött Coriolanus példája, hiszen *„az állampolgár, aki nem ért egyet a hazájában uralkodó erkölcsi, közjogi, társadalmi állapotokkal, és önként vagy kényszerből a vándorbotot választja, jogosan cselekszik, ha erkölcsi tiltakozás vagy életmentő kényszerűség távozásának értelme”. A száműzött Coriolanus végül nem indította el hadait Róma ellen, s a Szabad Európában megszólaló író sem a népét, hanem az azt elnyomó hatalmat támadta, s erre a harcára azzal is jogot formált, hogy az „otthon” hallgató vagy elhallgattatott írók nevében mondta el szenvedélyes bírálatait.*

Tisztában volt azzal, hogy ez nem az ő műfaja. Nem volt politológus, de küldetéses embernek, a szellem magányos partizánjának mutatta magát, az általa mindig szenvedélyesen védelmezett európai szellem s hagyomány őrzőjeként. Sokszor hangoztatta, hogy ebben a szerepben nincs helye lazaságnak, elernyedésnek: *„A szellemi alkotó ember ellenállása az erőszakkal szemben, a szellemi sztrájk és szabotázs fontosabb, mint az erőszak által megszállott emberi világ bármely más munkaterületén. És ezt a felelősséget minden alkotó ember egyedül tudja csak megfogalmazni. Csak ő, az alkotó ember nem mosolyoghat színlelt nyájjassággal és megjátszott közönnnyel, amikor szeme előtt pusztul el az, amiben hisz.”*

...a „Lenni vagy nem lenni” dilemmáját éli át a világ, s ebben a helyzetben az író sem lehet közömbös...

A műfaj, amelyet művelni kezdett, mulandó. Amikor a Szabad Európánál nem volt rá szükség, szinte örömmel sóhajtott fel: végre visszatérhet az igazi irodalomhoz, olyan laza tárcákat írhat, mint annak idején például a *Medvetáncban*. Amit a világpolitikai fejleményeiről mondott el, már elveszítette érdekességét és érvényességét, melyet a pillanat jelentett. Biztosak lehetünk benne, hogy aligha adta volna ki több vaskos kötetben összes, az évben elmondott üzenetét, hiszen maga is, amikor kiadásuk tervét említette, „átfűlésükről” beszélt. Nem lehet kétséges, hogy ugyanolyan igényességgel, kérlelhetetlen önkritikával tette volna ezt, mint naplói tömegével. (Hogy ezek esetében miként értelmezzük az „ultima manust”, annak eldöntését a filológusokra hagynám.) Problémát jelenthet az is, hogy ezekben a vasárnapi kommentároknak nem az a Márai beszélt, aki a naplót írta. Természetesen nem szólt sokáig érzett talajtalanságáról, nem bírálhatta az amerikai életformát, olykor mégis az a benyomásunk, hogy az itt elfojtottakat naplóiban írta ki magából. Annál figyelemremélőbbek azok az eszmefuttatásai, amelyeket a művészetek és

a művészek erkölcsi kötelességéről, a színvonalról és saját irodalomszemléletéről mondott el. A híradásokból természetesen értesült „az ötvenes évek” terrorjáról, a szellemi szabadság megfojtásáról, a középosztály szétveréséről – erről naplójában is keserű haraggal írt, ahogy a kitelepítésekről is. Különös indulattal beszélt és írt a köpönyegforgatókról. Legjellemzőbb talán az a néhány sor, amelyet 1953-ban jegyzett rövidített naplójába: „*Hírek hazulról. Értelmük – talán – ez: Magyarországon az elmúlt évtizedben párhuzamosan két folyamat zajlott le: a szabadságharc és a hazaárulás. Különös módon néha mindkét vállalkozást ugyanazok hajtották végre: segítettek felszabadítani a hazát mindaból, ami a múltban rossz volt, s ugyanakkor eladták azt a szabadságharcot – annak minden eredményét – a bolsevista oroszoknak.*”

Aki eladja tehetségét – önmagát is eladja –, figyelmeztetett Ulysses, a hazai irodalmi élet eredményeit kommentálva. Példaképp említette Veres Pétert, aki az ötvenes évek elején valóban megalkudott a rendszerrel, de keményen bírálta Illyés Gyulát is, elsősorban az *Oszrai példa* színrevitele után. „*Arra is tanít, hogy a költő, aki megszólal egy hazában, ahol nincs többé szabadság, elveszti szavai hitelét akkor is, ha tehetséges és akkor is, ha egyforma ügyességgel forgatja a tollat és a köpönyeget. Meggyőző példa az *Oszrai példa*, hogy egy költő, aki tiszteletreméltó jellem-problémát, az osztályához való hűséget állította munkássága középpontjába, hogyan lesz osztályáruló, éppen akkor, mikor jelképesen és festett szavakkal a nemzeti szabadságharc és az osztály-szabadságharc azonosságát bizonygatja. Példa arra, hogyan torzulnak el a szabadságigék, mert a visszhang, amely egy országban, ahol nincs többé semmiféle szabadság, az ilyen mesterségesen engedélyezett szabadság-bábjátékot fogadja, kérlelhetetlenül megmásmítja, amit a költő suba alatt gondolt és kimondani vél.*” Felismerte, hogy a terrorista rendszereknek nem ájult ódákat zengőkre van szüksége, hanem olyan jelentős írókra, akik képesek művet alkotni. A távolból nem tudhatta, hogy Illyés nagyon pontosan ismerte a rendszer elvárásait és főként természetét. Nem hallhatta az *Egy mondat a zsarnok-*

ságról leleplező és gyűjtő szavait, amelyek a nemzet életérzését fejezték ki. Azt sem érzékelhette, hogy a költő a szellem szabadságának előharcosaként a változtatás esélyének szimbolikus alakjává nőtt.

Teljes joggal, a rá jellemző iróniával csapott le az ódaköltőkre, akik belbecsükben magasztalták a rendszert és annak vezetőjét, Rákosi „apánkat”. Persze nemcsak őt, hanem Sztálint és Lenint is, igaz, a diktátor halála utáni változásokat követően sokan szívesen elfelejtették volna a Sztálint köszöntjük antológiában megjelent „műveiket”. Hasonló volt a helyzet a Rákosi-antológiába műveiket adó írók esetében is, hiszen abban részt venni, az irodalom szégyene. E műre és Márai jegyzetére még visszatérünk. Ulysses legszemélyesebb kommentárját mégsem erről írta, hanem a rendszer kiemelt lírikusának, Kuczka Péternek a *Köznevelésbe* írt költeményéről. Kuczka, ekkor a rendszer egyik leghívebb katonája, már 1950-ben József Attila-, majd 1954-ben Kossuth-díjat kapott. Köteleinek címe is mutatta elkötelezett eszmeiségét (amit nála is nagy csalódás követett): *Hosszú sor közepén; Testamentum* (mindkettő 1949-ben), *Az élet szép, Diadalmas zászló* (mindkettő 1950-ben), *Mindenkinek! Mindenkinék!* (1953-ban). Márai *Nem adom senkinek!* című versét – Majakovszkij-utánzatát – tűzte tollhegyre 1953. szeptember 6-i rádió-előadásában. Kuczka témaválasztását is kellő iróniával kommentálta: a költő ugyanis arról írt, hogy zuglói egyszobás összkomfortos lakását akár géppisztollyal is hajlandó megvédeni: „*Megfogom a géppisztolyt s odaállok / és harcolok, míg mozdulni tudok. / Nem adom senkinek sem a szobámat, / az apámat, a lányomat / s Lenint.*”

Nem csoda, hogy Márai figyelmét felkeltette ez a klapancia, amelyhez hasonlókat bőségesen idézhetett volna más lírikusoktól, elbeszélőktől. „*Ha egyszer hazakerülök – mondta befejezésül –, és az a tisztesség érme, hogy Kuczka Péter költői eszme-cserére hívna meg otthonába, bizonyosan hiszem, hogy nem géppisztollyal harcolunk majd egymás ellen, hanem érvekkel. De az is lehet,*

1956. október 13. Darvas József író, népművelési miniszter, Nagy Imre miniszterelnök és Rajk Lászlóné. Egykori Győrffy-kollégisták találkozója a Kossuth Klubban.

hogy Lenin képe akkor már nem függ a költő szobájának falán.” Márai sajnos nem tért haza, az viszont nem elképzelhetetlen, hogy a Kuczka Péter *Nyírségi naplójának* megjelenését követő dühödtt kritikák hatására a főleszmélő író valóban lekasztotta szobája faláról a Lenin-képet...

Térjünk vissza azonban az említett Rákosi-antológiához. *A Magyar írók Rákosi Mátyásról* című antológiát Réz Pál és Vas István szerkesztette (1952). Márai május 4-én foglalkozott vele, s teljes mértékben igazat adhatunk bevezetőjének, „*Nem lesz egyszerű feladat egy későbbi korszak irodalomtörténészei számára megfejteni a rejtélyt: mi történt a magyar írókkal Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapja alkalmával. A hetek múlnak, de a magyar írók és költők lelkesedése nem szűnik az ünnep múltával sem, újra és újra lantot ragadnak, hogy lírai utánöntéssel hírt adjanak az önkívületéről, mely nevének olvastára, atyai jóságú szemének egy pillantására, bársonyos hangjának hallatára megejtje őket.*” Szatírába valók e művek, de objektív kérdéseket kell megfogalmazni, amelyek felölelik a politikát, irodalmat és az elmeorvoslást. „*Táncoló dervisek a keringés önkívületében nem hörögnek így, néger törzsek a főnök ünnepén ütemes dobolással sem tudják magukat ilyen önkívületbe ejteni, mint ezek a magyar költők és írók, amikor számot adnak arról a félájult elragadtatásról, melyet Rákosi Mátyás nevének kiejtése öntudatukban kivált.*” S ez azért is döbbenetes, mert „ez az ember” az orosz szuronyok védkörének köszönheti, hogy épségben megérte hatvanadik születésnapját, s mire ez az ünnep beköszöntött, „*a magyar nemzet elvesztette nemzeti önállóságát, demokratikus intézményei megsemmisültek, ősi életformáit feldúlták, a lakosság százezres tömegeit száműzetésbe kényszerítették, a dolgozó magyar társadalom életszínvonalát eddig még soha nem ismert mértékben a kényszermunkások életszínvonalára szállították le, a nemzet anyagi kincseit a Szovjetbe szállították vagy elkótyavetyélték külföldön, hogy devizát szerezzenek a szovjet fegyverkezés számára...*” És ezt az embert ünnepelték lelkesen a magyar írók (persze akiket nem zártak ki az Írószövetségből), akiktől senki sem kívánja, hogy walesi bárdok legyenek, s csak remélni lehet, hogy nem önként, hanem külső, erőszakos behatásra „*adták fel ilyen módon önmaguk és a nemzet becsületét*”. Tanulságként érdemes visszaidézni az antológia szereplőinek névsorát, az irodalom ismerője elképedve fedezhet fel olyan neveket, akik sehogy sem illenének ide. Jó néhány lelkes író nevét azóta elfelejtettük. (A publikálók sorrendben): Zelk Zoltán, Illés Béla, Reményi Béla, Déry Tibor (!), Devecseri Gábor (!), Darázs Endre (a tehetséges költő ekkor már súlyos alkoholista), Aczél Tamás (kacsaringós pálya az övé), Nagy László (!), Rákos Sándor (!), Szabó Pál, Benjámin László, Veres Péter (!), Nagy Sándor (Sztálin-díjas, eltűnt prózaíró), Örkény István (!), Szüdi György, Asztalos Sándor, Rideg Sándor, Háty Gyula (ez is kacsaringós pálya), Illyés Gyula (!!), Gyárfás Miklós, Képes Géza (!), Darvas József, Morvai Gyula, Urbán Ernő, Sötér István (!), Kónya Lajos, Eszterházi Lajos, Hegedüs Zoltán, Cseres Tibor, Somlyó György (!), Örvös Lajos, Máté György.

Az akkori helyzet ismeretében több írócsoportot különíthetünk el. Hívó kommunisták alkotják a köszöntéseket írók magvát, de sokuknak megingott már a bizalma. Illés Béla nem kételkedett, de Zelk Zoltán, Déry Tibor, Benjámin László és még néhányan igen. Akadtak (Devecseri Gábor, Somlyó György...), akik zsidó vallásúak lévén, a Szovjetunióból érkező, antiszemitizmusról árulkodó hírek hallatán félelemből csatlakoztak a hozsannázókhoz. Szabó Pál és Veres Péter állításuk szerint a parasztság hűségéről biztosították Rákosit.

(Szabó Pál „elvhűségéről”, köpönyegforgatásáról lesújtó képet rajzol Ortutay Gyula naplójában.) Rákos Sándor pályájának mélypontjára zuhant, amint ezt több róla szóló tanulmány és monográfusa, Valachi Anna is megírta. A fiatal Nagy László tapasztalatlan volt a politikai életben. Sötér István az alkalmazkodás mesterének mutatkozott, nemcsak Rákosit köszöntötte, hanem az írók iránti elvárások szellemében a szegedi szövölányokról is elkészítette élete legrosszabb művét. Képes Géza még nem lábalt ki sematikus korszakából, korábban „*az imperialisták láncos kutyáját*”, Titót is tolla hegyére tűzte. Illyés Gyula a felkérésre aligha mondhatott nemet, bár a *Nyugat* nagyjai közül nem szerepel az antológiában Füst Milán és Tersánszky Józsi Jenő sem. Ha mérlegre tesszük a különféle okok miatt hiányzókat és az itt olvashatókat, akár száználmasnak is nevezhetjük a Rákosit köszöntők névsorát.

Az antológiában szereplők egy része Márai szerint feladta a művész fegyverét: a lelki ellenállást. Elgondolkodtató, vajon a terrorral szemben megvalósítható-e, vagy csak azok tulajdona, akik kényszerűségből, elhagyva, elfeledve őrizték ezt a tulajdonságukat, amelyet Márai a messzeségből idealizált. Szépen emlékezett meg Tóth László haláláról. A *Nemzeti Újság* egykori főszerkesztője és a publicistája a Vörös Hadsereg és a magyar hatóságok börtönét is megjárta, de az az elhátározása erősítette, hogy megőrizheti lelke szuverenitását. Sikerült Tóth Lászlóra emlékezni fogunk – írta Márai (senki sem emlékezik, ami azt jelzi, hogy Ulysses patetikus jóslatai nem mindig váltak valóra). A Szovjet és helytartói minden lehetséges eszközzel igyekeztek megtörni a nemzet lelki ellenállását, s ennek egyik eszköze a kultúra – benne az irodalom – megszállása és művelőinek megvesztegetése, megfélemlítése.

*A híradásokból természetesen értesült
„az ötvenes évek” terrorjáról,
a szellemi szabadság megfojtásáról...*

(Márai nem érzékelhette, mennyire megosztott lett az irodalom. Egyfelől a hívők, vagy akik hívőknek maszkírozták magukat, másfelől, akik nem is számítottak íróknak, s részben épp azért szorították ki őket, mert tudták, hogy kemény a gerincük és semmiképp sem állnának a mamelukok közé. Egyik oldalon a kuczkapéterek, másikon például az újhaldások, de tulajdonképpen irodalmunk színe-java. Igazán jelentős író teljes szívvel nem állt a renegátok oldalára. Részben azért sem, mert nem állhatott: légüres térbe kerültek, sorsuk hasonlított Ulyssesére, nekik sem voltak olvasóik, s csak az igazán erősek írtak íróasztalfiókjuknak, a megjelenés esélye nélkül. Kivételnek minősülhet Nagy László, Juhász Ferenc és mögöttük Simon István: számukra a sokat emlegetett „felszabadulás” valóban az volt: a nyomorúság meghaladása, pályára találás, tehetségük kibontására alkalom. Talán épp azonosulásukban megcsalva lettek a rendszer embertelenségének és kizsákmányolásának leleplezői.)

Márai a megmaradás egyik leghatékonyabb módjának a nyelvi öntudat megmentését tekintette. Ő maga is tudatosan ápolta nyelvének tisztaságát: rendszeresen olvasta Arany János, Kosztolányi és Krúdy műveit. Így beszélt 1953. január 4-i *Vasárnapi krónikájában*: „...a feladatok között, melyek e sebesen pergő időben a magyarság elsőrendű feladata és kötelessége, hogy megma-

radjon, de a megmaradás, a túlélés elsőrendű feltétele, hogy megőrizzük a magyar nyelv értelmi és érzelmi öntudatát. A kommunisták tudják, hogy Széchenyi szava soha nem volt idősebb. A nemzet a nyelvében él, s amíg van magyar nyelv, van magyar nyelvi öntudat, van magyar szövegtudás és nyelvi fejlődés, addig van magyar nemzet.” Hatalmas feladat vár a nyelvészekre és az írókra, hogy megőrizzék a nyelv tisztaságát és szépségét, s nem kis a felelősségük sem, hogy a szavak eredeti jelentését megőrizzék, hiszen a politika köz-helyei (békeharc, testvéri segítség stb.) megrontják ezeket. (A jelenség minden rendszerben megfigyelhető, mindegyiknek megvannak a kliséi. Az sem ritkaság, hogy a bevett szavakat és fogalmakat meghamisítják.) Különösen fájdalmasnak érezte, „hogy fűrgye politikai kalmárok a »nemzeti« címkével ragasztották át mindent, ami pótlék volt, silány hamisítvány”. Am a magyar szellem legjobbainak nem kellett ebből „az üzletiesen címkézett eszmepótlékból”. A helyzet azonban rosszabbodott: nem a szavak és hagyományok lettek egy rossz, népellenes politikai gyakorlat elfedői: „Meg kellett élnünk az elmúlt évtizedben, hogy a kereszténységet, amely a magyarság nemzetalapító és európai szerepének legmélyebb erkölcsstartalma volt, politikai rövidárusok üzleti cégérnek használták. Meg kellett élnünk, hogy kótyagos fogalomhamisítók a magyarság eszméjét igyekeztek felvizezni, amikor megalkották a »mély magyarság« és »híg magyarság« nemzetbomlasztó fogalmait. Vannak sovány magyarok és kövér magyarok, vannak jó magyarok és rossz magyarok, de nincsenek »mély magyarok« és »híg magyarok«, s aki ilyesmit mond, szellemeket idéz fel – Petőfi szellemét, amint felmagasodik a segesvári tömegsíról, vagy Mindszenty mártír-szellemét, amint a magyarság egységes végzetéről üzen nekünk a bolsevisták börtönéből.”

Egyik legszenvedélyesebb krónikája volt ez, amelyben a „nemzeti” megszentelt értelmének lejáratajáról és az egységes magyarság megosztásáról beszélt, visszaidézve Németh László szerencsétlen *Kisebbségben* című művének tipológiáját. Az író e műve a legrosszabb időpontban jelent meg, s hogy milyen sebeket ütött, annak jellemzésére elég Vas István *A líra regényének* hosszú pamfletjére utalnunk. Sajnos ez a seb azóta sem gyógyult be, elfertőződött, hiába küzdenek eltüntetéséért kiváló szellemek. A „nemzet” lealacsonyítása pedig a Horthy-rendszerre való utalás. Ekkor a társadalom megosztottságát a trikolorral fedték el.

Akik tehettek volna ellene, többnyire hallgattak. S e kényszerű hallgatás az ötvenes évek elejének magyar irodalmát is jellemezte, igaz, annál hangosabbak voltak azok, akik Márai (és értő kortársaik) szemében nem minősültek íróknak. „A jelenségek, amelyek a magyar irodalom nevében odahaza észlelhetők, olyan fájdalmasak, hogy mindenki, akinek valaha köze volt és ma is van a tiündökletes magyar irodalmi múlthoz, csak fájdalommal és szégyenkezéssel fordulhat el ettől a tragikus majomszínháztól, ahol vörös bugyogó, idomított mutatványosok illegetik magukat, mint a kintornás vállán dresszírozott majom.” És: „Az elvtársak, akik a magyar írók és költők nevében most magyar nyelven megszólalnak, nem írók többé. Alkalmazottak, akik a realizmus, a szocialista realizmus, a marxista-leninista önkritikák néha már csaknem pszichotikus és skolasztikus jelszavainak szajkolásával iparkodnak megmenekülni egyik tisztogatás idejéből a másik tisztogatásig. Mindez már nem szellemi élet.” Az talán létezik még a katakombákban, s „az igazi magyar írók mély titokban őrzik és tovább építik a magyar irodalom szellemvárát”. (Vasárnapi krónika, 1952. december 28.)

A sokat emlegetett, az irodalom és általában a művészetek tetőpontjának mutatott, a kritikai realizmust betetőző szocialista realizmus fogalma (melyet még teoretikusai sem láttak

pontosan) különösen ingerelte. „A szocialista realizmus előírásai szerint megkívántatik – mondta 1953. augusztus 9-én –, hogy az író rajzolja meg a kommunista embert, akkor is, ha ez az emberfajta csak a kommunista jövő mítoszában él, mert a valóságban még nem alakult ki, tehát realista, érzéletes vonásokkal mutassa meg, milyen lesz az ember a kommunista társadalomban, mit érez, mit gondol, mi a bánata és az öröme. Ez a nehéz feladat új mítoszköltőket igényel, s a kommunista bíráló sokszor panaszkodott a közelmúltban, hogy a magyar írók eddig nem ábrázolták tökéletesen minden belső és külső vonásával a szovjet embert.” Voltak próbálkozások. Az írókat tapasztalatszerzésre építkezésekre, gyárakba, földekre irányították. Veres Péter még a szovjet mezőgazdaság lenyűgöző

*Teljes joggal, a rá jellemző iróniával
csapott le az ódaköltőkre, akik
belbecsükben magasztalták a rendszert...*

eredményeiről is beszámolt, a várt nagy mű mégsem készült el, vagy amit annak szántak, viták pergőtüzébe került, mint Déry Tibor *Felelet* című regénye, s az íróknak nem a művek, hanem az önkritikák fogalmazásával kellett bajlódni. Bármilyen hévvel igyekeztek letépni a koszorút a *Nyugat* nagy írói egy részének homlokáról (ebben Heller Ágnes *Az erkölcsi normák felbomlása* című Kosztolányi-ellenes pamfletje tipikusnak mondható), a mértéket továbbra is ők jelentették, még ha a tankönyvekben is fanyalgó sorok jutottak számukra. Az olvasói ízlést lehet befolyásolni, de radikálisan – és főleg rossz irodalommal – megszüntetni nem. Pedig éberben működött a valóságos cenzúra is. Márai döbbenet tapasztalhatta, hogy Dosztojevskijt nemcsak elhallgatták, de ha kiadták is, a marxista ideológiával összeegyeztethetetlen részeket egyszerűen kihagyták.

Mindebbe nem szabad belenyugodni. Amennyire a védekezés helyeslést érdemlő formájának vélte a közömbösséget, annyira veszélyesnek ítélte a művészet egyenruhába öltöztetését kísérő apátiát. (Nem a tömegeket, hiszen Crocéhoz hasonlóan megvesztegethetőnek, önálló döntésre képtelennek látta és mutatta a tömegembert.) Sztálin halálát követően, Malenkov hatalomra lépése után mondta a következőket (1953. április 12.): „A rendszer, amely könyörtelen erővel semmisíti meg, ha tudja, a személyiséget, félt, hogy elkövetkezhet a pillanat, amikor az apátia, tehát az egyik emberi végtelenség átcsaphat a pánikba, a másik végtelenség iszonyatába, amikor erőszak, kegyetlenség sem tudja fegyelmelni többé a pánikban ocsúdó öntudatot.” Bár Márai politikai elemzései fölött eljárt az idő, meghaladta őket a történelem sok-sok egyre gyorsuló változása, voltak pillanatok, amikor az író finom idegeivel megérezte a jövőt, megsejtette annak eseményeit. Berija eltüntetése után így fogalmazott: „Lehet, hogy a kommunista üzletelosztás pillanata még nem érkezett el, de már tapasztalhatók a kollektív ellenállás jelei, amelyeket nyugati elemzők szürke háborúnak neveznek”. Ez „...százmillió európai munkás, paraszt, értelmiségi szívós, tudatos, önmegóvó és nemzetóvó, nyílt szervezésében soha nem célpontot mutató, de egyéni következtetésében mindennél félelmesebb ellenállása az igazi, világtörténelmi távlatban döntő eredménye ennek a nyárnak”. (1953. augusztus 1.) Időbe telt, de az emberek megtanulták, hogy a szabadságnak maszkírozott szolgátság mindenképp szolgátság, amelynek láncait előbb-utóbb széttörik. „...az erőszakos kormányzás során,

minden korban és minden birodalomban, elkövetkezik egy pillanat, amikor az emberek a terrort olyan elviselhetetlennek érzik, hogy nem félnek a terror ellen fellépni, akkor sem, ha a küzdelem első pillanatban olyan reménytelennek látszik, mint ezen a képen (két berlini munkás követet dobott az orosz tankok felé – ez a fénykép az egész világsajtót bejárta), ahol névtelen német munkások kövekkel indulnak rohamra az orosz mamuttankok ellen. Ennek a küzdelemnek a szabadság volt a célja, és mártírok élete volt az ára.” Márai a *New York Times* riporterére hivatkozva írta reménykedő előrelátással, „a berlini események hirtelen megváltoztatták a nemzetközi légkört...”, bebizonyították, nincs igaza a társutasoknak, akik megegyezésre, belenyugvásra intenek, mert az embernek az a természete, hogy szabadságát egyik, ha nem legnagyobb értékének tekint. (1953. július 19.)

Az előadások során természetesen szó esik arról, hogyan védekezhet az író stílári eszközökkel, szemléleti újításokkal is az ízlésterror ellen. Márai nagy jelentőségűnek érezte a gyermekség kultuszát. Hivatkozott saját művére is, de hivatkozhatott a világirodalom klasszikusaira is, akik felfedezték a gyermeki világ ábrázolásában rejlő lehetőségeket. A játék nemcsak a gyermekek, hanem az írók számára is kimeríthetetlen lehetőségeket kínál – „Mert ez az idő, a mi időnk, s még sokkal inkább a mai ifjúság ideje, telítve olyan lehetőségekkel, amilyenekről a meseköltők sem álmodtak soha. Amikor ma valóság a kis világ és a nagy világ egyetlen óriási játszótér a homo ludens számára.” Az ideológia kalodájába zárt fiatalság, de az írók számára is felmérhetetlenül sokat jelent a játékoság, a védekezés egy formája, melyet Kosztolányi fogalmazott meg híres sorában:

„A játszótársam, mondd, akarsz-e lenni, / akarsz-e mindig-mindig játszani?” Huizinga homo ludense, játékos embere (akinek alakmásait Szerb Antal is kedvtelve idézte) voltaképp a gondolkodás egyik szintjén sérthetetlen, s ez teheti ellenállóvá kora rombolásával szemben.

Néha-néha Márai is kibújt a komoly elemző köntöse alól, s legjobb írói természetét csillantotta meg némelyik krónikájában. Mintha megszabadult volna idegen, pénzért vállalt szerepe kötöttségeitől, s a Szabad Európa mikrofonjánál megszólaltatta igazi énjét. Ilyenkor legjobb novelláival felérő volt krónikája, politizálás, jóslatok és – jogos – intelmek nélkül. Költő szemével idézte a természet megújulását, tavaszi pompáját, az örök tavaszi ünnepet 1953. május 31-én. Megjelentek szeme előtt az otthoni táj szépségei: „A magyar május ezen a nedvűs tavaszon bizonyosan gyönyörű volt, s a távolból csak nosztalgikus emlékezéssel lehet gondolni a színekre, illatokra, melyek az elmúlt hetekben atomrobbanásszerű erővel lobbantak fel az otthoni kertekben és erdőkben, s bizonyosan örök hangulatokat és indulatokat ébresztettek öregek és fiatalok szívében is. A magyar május egyféle tündéri ünnep volt, s ennek az örök ünnepnek dhítatát minden tavaszi hónap felidézi. Mégis, nem is olyan régen, a természet nagy ünnepével párhuzamosan, volt a hazai májusnak egyfajta sajátos íze, illata, tükrözése, ami több is volt, más is volt, mint a természet nagy ünnepének kicsengése az emberi szívekben... Költői voltak, s bizonyosan vannak ma is költői. Szerelmei voltak és pletykái, s nem kétséges, hogy szerelem és pletyka akad a népi demokratikus tavasz berkeiben is. Volt orgona, volt gyöngyvirág, volt kirándulás Zebevénybe és múltó értékű érzelmes vallomás a Zugliget csaltitjai között, mint ahogyan van ma is... Nem a tavaszi kucsebert, nem a pattogó ostorral szerelmeseket kocsikázató konflikt, nem a Márványmenyasszonyhoz címzett vendéglő első idej libáját, nem a kétoldali budai Duna-part ögyelgőit siratjuk, hanem egy életérzést, aminek feltétele volt, hogy otthon vagyunk, a magunk világában vagyunk, s ezt a világot meghintette, megtette káprázatos díszével a május.” Ez a hang, ez a nem titkolt nosztalgia, áradó mondatok nem jellemzőek a Szabad Európa krónikáit író Máraira, aki a *Szindbád hazamegy* félálomi látomásával mondott búcsút egy életformának és életérzésnek.

Még egy tüneményes remeklést idéznénk, amelyet a nagy karmester, Toscanini búcsúhangversenye inspirált. (1953. április 19.) A jótékony célú koncerten a maestro Márai legkedvesebb művét, Beethoven *Missa solemnis*ét vezényelte, s amikor elhangzott utolsó taktusa, „néhány másodpercnyi dermedt hallgatás után felállott a közönség, s azzal elkezdődött ez a különös tapsvihár, amelyet ebben a teremben sem hallottak soha”. „Két zseni, a német és az olasz, mindkettő életének végén. Beethoven és Toscanini összefogtak, hogy a zene erejével elmondjanak az emberiségnek valamit az emberről, a Teremtésről, a sorsról, a halálról és az Istenről. Ez történt a próbákon, ez történt a Carnegie Hallban.” Megszólalt a politika mocsarából kilépő ember, aki a szellem és a művészet erejével még fontos mondanivalót tartogat a megrontott kor számára, s mintha ezen a hangversenyen elhangzott volna a nagy ígélet: hallani fogjuk még ezt a felszabadító szót, amelyet nem szennyeznek be a politika álságos hazugságai, amelyeknek Ulysses is olykor fogságába esett. Kicsit sem csodálkozik olvasója, amikor 1967-es naplójában a fogságból szabadult ember nagy sóhajával így írt: „Nagy megkönnyebbülés, hogy nem írok több előadásokat a Szabad Európa Rádióknak. Másképpen olvasok és írok, mióta ezt a szerencsétlen munkát abbahagytam – igen, másképp érzem embernek magam. Nem tettem mást – de első pillanattól utáltam ezt a munkát.”

Márai Sándor-émlékmű Kassán – Gáspár Péter alkotása

A szenvedélyes beszéd

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Döbrentei Kornél Júdás, mint erkölcsi etalon? című kötetéről

Mit tehet egy mai költő, ha az ország és a világ eseményeit, állapotait érzékenyen figyeli első megszólalásai óta, vagy talán – ahogy a *Júdás, mint erkölcsi etalon?* című publicisztikai gyűjteményének utószavában írja Döbrentei Kornél – azóta, hogy szeretett volna megszólalni, de karonülő lévén, csak érthetetlen gügyögésre volt képes? Ő mintha eleve arra született volna, hogy véleményét kimondja, s megszabaduljon attól az érzéstől, amelyet Bornemisza Péter, Balassi Bálint tanítómestere, protestáns prédikátor vetett papírra idestova félezer évvel ezelőtt: „Mikor még (...) ifjú voltam, (...) ijesztöttek sokképpen, hogy ne prédikálnék. (...) Egyfelől félttem, másfelől égett a szívem, és talám az oldalamon is kifakadt volna, ha az számot fel nem tátottam volna” (1578). (Idézi Csanádi Imre 1955-ben írt, *Bornemisza* című versének mottójában). E passzus azért is ide kívánczik, mert jelzi, hogy a költőként modern hagyományörző Döbrenteiben van – nem is kevés – hajlam a proféciára. Régi hitvitázók utódának is tetszik, amellet, hogy bizonyára tudatosan eleveníti föl az erélyesen megszólaló Ady Endre, Szabó Dezső vagy akár a személyesen is ismert Illyés Gyula, Csoóri Sándor írói minőségű publicisztikai stílusát. A hitvitázók bizony nem fogták vissza szavaikat az igazukért vívott kíméletlen csörtékben, még a Zrínyi Miklóst katolikus szellemben nevelő Pázmány Péter sem. Döbrentei gyakran emlegeti Petőfi patetikus szabadsághősi költészetét és közéleti harcait is, tisztában lévén azzal, hogy ő maga egy sokkal bonyolultabb, politikailag és kulturálisan jóval összetettebb korszak hangadója, mint példaképe. Kortársunk, a közéletben tevékeny költő a romantikusok mellett szürrealisták, expresszionisták utóda, legfőbb mestere Nagy László és (újságcikkeivel is) Csoóri Sándor. Két- vagy sokrétegű képei nemcsak verseiben, hanem prózáiban is érzetik az intellektus, az érzékek és az érzelmek össz munkáját. A mai világnak ebben a modern látszatú, de ősvilági ösztönöket gomolyogtató dzsungelében mégis egyértelmű, sarkított ítéletekre törekszik, következetesen összpontosítva nemzeti sorskérdéseinkre. Ez erénye: alapvetően jó ügyekért áll ki, de hibái, a leegyszerűsítések és általánosítások is innen fakadnak. A magyar és az egyetemes emberi sokaságot oly sokféle indítékből érik nehezen kiismerhető és végveszéllyel fenyegető támadások nemcsak térben, hanem időben is (vegyük csak Trianon száz év távlatából is ható tragédiáját), hogy ítéletünket bajosan szűkíthetjük le néhány szempontra úgy, hogy ártatlanokat is meg ne bántunk. A létünket fenyegetők célja sokban visszavonhatatlanul megvalósult már. Száz év alatt más lett a történelmi múltban még magyar többségű lakosság aránya és összetétele. Az ellenfél unokáin nem verhető le (fizikailag, de etikailag sem) a nagyapák bűne – a mi részünkről pedig csak a modern világ által „jóvá” hagyott jogtörvények

szerint orvosolható az ötször-hatszor kicserélődött nemzedékeink mulasztása. Sajnos véglegesen átalakult a régi Magyarország térképe. Ép ésszel nem képzelhetjük el, hogy még egyszer fehér lovon bevonulunk Kolozsvárra. Négy, majd (ha jól számolom) hétfelé vágott részeiben beigazolódott Kölcsey iszonyú szenvedések közt kivajúdott jövőndölése: „*És más hon áll a négy folyam partjára: / Más szózat és más keblü nép...*”. A remény mégsem adható fel: még bízhatunk egy észszerűbb európai közösséghez tartozásunk igazságos megítélésében, esetleg autonómiákban s a békében, amelyben a határok elvesztik jelentőségüket. Egyelőre ennek épp az ellenkezője történik – a schengeni határokon emelt drótakadályokkal vágjuk el magunktól külhoni testvéreinket. Ám ez az elszigetelődés ma egyáltalán nem azok ellen szól, akik a magyarságot egykor széttagolták, hanem egy új, Dél felől támadó, agresszív népvándorlás ellen véd minket. És mindent meg akarunk tenni azért, hogy értetlen nyugati szövetségeseink föl ismerjék: most is Európát védjük önmagunkkal együtt, akárcsak a török és tatár betörések idején. A 19. században (a lengyelekkel, olaszokkal együtt) a modern nyugati szellemet belülről veszélyeztető, jogtipó Szent Szövetségnek vetettünk gátat, míg bírtuk. A 20. században az orosz megszállók ellen emeltünk barikádokat, és szellemi mozgalmainkkal is gyöngítettük a bolsevizmust, ahogy ezt a lengyelek és csehek is megpróbálták (utóbbiakkal sajnos nem a kívánatos szinkronban velünk). A felemásra sikerült rendszerváltás óta viszont egy idő óta ígéretes szövetségek jönnek létre szomszédainkkal (visegrádi négyek), igazi érdekközösséget találva közép-kelet-európai környezetünkben (nemsokára déliekkel, dél-nyugatiakkal is).

...az orosz megszállók ellen emeltünk barikádokat, és szellemi mozgalmainkkal is gyöngítettük a bolsevizmust...

Nagyszerű történelem- és jogfilozófusunk, Bibó István hangsúlyozta: a világ alaptörvényei közé tartozik a dolgok örökös változása. S ez nemcsak a kozmikus és természeti, hanem a mindenkori történelmi-politikai állapotokra is érvényes, bár értékes kulturális hagyományainkat körünk szakadtáig kell őriznünk. Míg a szovjetek hatalmi égíse alatt a közép-európai államok „nemzetközi” szövetsége csak fokozta a rossz szomszédtságot a szlávokkal, románokkal, s szinte csak a fedőneve változott meg az 1920 körül ellenünk összeállt kisanantnak (KGST, Varsói Szerződés), addig a közös fenyegetettség most már csakugyan barátokká tehetne minket. Az invá-

zió-szerű mozlim beáramlás ellen közösen emelt határfalon olyan kapuk nyílnak meg, amelyeknek kulcsai emitt is, amott is kölcsönösen használhatók, és akadály nélkül alkothattunk kulturális és gazdasági közösséget odakinti magyar testvéreinkkel, és a nagyjaink (Kossuth, Ady, Németh László) által sokszor emlegetett Duna-menti „tejtestvérekkel” – szlávokkal, románokkal. A kétely jogos (az 1990-es marosvásárhelyi vérengzés is máig fájó sebeket hagyott lelkükben), de ha a remény és a diplomáciai érzék kivész belőlünk, akkor kusza álmokképek, délibábos illúziók mit sem segíthetnek. Nekem úgy tetszik, Döbrentei költői talentuma jobban megbirkózik a nemzetszemléletnek ezzel a bonyolultságával, mint a publicisztikai szenvedelmé: magyarságverseinek mély tragikum, nyelvi és érzelmi gazdagsága tisztábban kifejezi nagy gondjaink összetettségét, mint cikkei.

De mit tehet a költő, amikor naprakész megszólalásra készítetik hazaszerető szellemi indíttatásai? (Másképpen, mint titkokat feltáró verseiben a „látomás és indulat”.) Régi legjobbainkkal együtt Döbrentei is felháborodik, leleplez, fölmutatja az igazságot a hamis állításokkal szemben, inkább általánosítva düheit, mint személyeskedően vádolva ellenfeleit. (Kivételt akkor tesz, ha az őt s az íróársadalom nagy részét ért támadásért fifikás „jóakaróját”, Árokiparti Kis Lajost önuralomról tanúskodó íróniával hozza szóba egy fél mondatban; többet nem is érdemel.) A prózaíró Döbrentei gyakran kiáltványyszerűen, romantikus pátoossal és riadóztató harsánysággal szólal meg, de van hozzá humora, hogy pasztelles, lágyabb színekkel enyhítse szenvedelmes stílusát. Sokszor elégikusan szólal meg, mint a sorskérdéseinkben megmutató romlás újabb változatainak tanúja, de nem ritkán meghittén, derűvel szól az élet szépségéről, a nőkről, imádott párjáról, szüleiről, otthonáról, saját gyerekkori és későbbi emlékeiről, a tízévesen megélt ötvenhatos forradalomról, olvas-

mányairól, költő- és írópéldaképeiről. Ilyenkor az esszébe hajló tárca mestereként mutatkozik meg. Arra képtelen, hogy elhallgassa, ami szívét és igazságérzetét nyomja. Verseiben is elejétől fogva kimondja, ami felháborítja, vitára ingerli vagy gyönyörködteti, hiszen a műfaji eltérést figyelembe véve is költőről – az egyik legeredetibb hangúról – beszélnek. Ám az időszzerű gondok, az aktualitások jobban illenek a prózához, a publicisztikához, esszéhez, tárcához vagy politikai kommentárhoz, mint a képi áttételekkel finomított vershez. Ezért folyamodik Döbrentei immár fél évszázados pályakezdése óta a közírás műfajához, mint tette Ady, Szabó Dezső, Németh László, Illyés, Pilinszky vagy Csoóri Sándor is. Az utóbbi név különösen fontos: a Döbrentei számára is, számomra is sorsdöntő 1969-es évben közölte az *Élet és Irodalom* az ő Csoórral készített interjút, s ezt azóta sem nélkülözhetik mindazok, akik Csoóri Sándorral és más „rebellis” írókkal érdemben foglalkoznak. Ez a beszélgetés a legbátrabb közlemények egyike volt akkoriban.

Sűrűnek nem mondható találkozásainkkor Döbrenteivel hol egyetértve, hol vitázva cseréltünk eszmét, pedig a közeg, ahol találkoztunk, nem mindig volt alkalmas bensőséges szóváltásra. Szerkesztőség, nyomda, hangos társaságok, nem-szeretem ismerősök, kedves és ledér hölgyek stb. A legbiztosabb kapcsolatot köztünk az *ÉS*-nek adott írásai s a Nagy László és Lázár Ervin köreiben megélt összehangolódás jelentette. A hetilap a kilencvenes évek kezdetéig rendszeresen közölte a felsőbbbség által többnyire nem kedvelt verseit. Versrovatvezetői váltótársam, Bella István is nagyra értékelte Kornél műveit. Azután minden összezavarodott. A rendszerváltás módszere (vagy a módszerváltás rendszere?) írásainak tanúsága szerint Döbrenteinek sem tetszett, vagy sok minden nem tetszett benne. További, ritka találkozásainkkor (főként a *Hitel* szerkesztőségi szobájában) kiderült, hogy a régen megkezdett beszélgetéseink igenis folytathatók, a véleménykülönbségek ellenére vagy éppen azokkal együtt. Részemről kései, de még nem elkésett számadás ez a formátumos könyvhöz mérten szerény kritika, a költő-újságíró hetvenedik születésnapjára időzítve.

Ha már elődeit említettem, nagy nevekbe is kivetíthetem nézeteink eltéréseit. Döbrentei szellemi fölmenői közül Szabó Dezső impozáns cikkeinek egy részével szemben nekem számos kifogásom van, és Németh László hatalmas életművének egyetlen könyvét, a *Kisebbségbent* sem vélem eszmeileg bírálhatatlannak. Nem könnyű erről beszélni, mert vigyáznom kell, hogy bírálatom át ne lökjön a közíró-költő működését alapjaiban megrendíteni akaró és a feledését sürgetők oldalára. Ám a származástan nem tetszik az utóbb említett nagyjaink szemléletében sem. Magam erdélyi hétszilvafások, értelmiségiek leszármazottja vagyok, de ha végigtekintek valahai ismerőseimen, például iskolatársaimon, nekem semmi gondot nem jelentett valamelyikük családfája, névetimológiája s főként a „vérsége”. Íróink között nagyra becsülöm Füst Milánt, nemcsak *A magyarokhoz* berzsenyies című verséért (egyike az anyanyelvünkről írt legszebb vallomásoknak). Szeretem Vas István hazánkhoz hű költészetét és prózáját, vagy azt, akit Döbrentei maga is mint egyik szellemi atyját idézi meg: a magyar földbe magyar puszkagolyótól belebukó, drága Radnóti Miklóst. Nemcsak a *Nem tudhatom* hazafias hitvallásáért tartom kedvencemnek. S még nagyon hosszú névsort írhatnék ide. Csak találomra: az 56-os szabadságharcunkért börtönviselt Déry

Tibort vagy a Döbrentei által is láthatóan kedvelt „Zoli bácsit”, azaz Zelk Zoltánt, szabadsághőseink közül Angyal Istvánt, Gáli Józsefet. Nem „kivételekről”, hanem egy pár százezernyi egyéniséget magában foglaló embercsoportot reprezentáló honfitársainkról beszélek, köztük jókkal és komiszokkal. „Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép”. Rengeteg példás festőt, építészt kiemelhetnék még a legnagyobbak közül, hírneves orvosokat, sportolókat (főként vívókat), fizikusokat, a magyarságáért Csoóri által is nagyra értékelt Teller Edével az élen, vagy szellemi útmutatóim közül Komlós Aladárt, Szerb Antalt, Halász Gábort, Szabolcsi Bencét, Gyergyai Albertet, Vihar Bélát, legjobb munkahelyi kollégáim közül a néhai Gyertyán Ervint, Mezei András. Vége-hossza nincs azoknak, akikért, viccesen szólva, ha kellene, akár „párbajra kelnék” Kornéllal (szellemire persze), de érte is, ha méltatlanság éri. Őt is mélyen megértem és tisztetem, mert elfelejteni tilos: származásáért őt is sokszor mellőzték, sőt, apját és olykor őt magát is üldözték gyerekkorától majd’ félszáz évig. A káderezőket ugyanúgy szívem mélyéből utálom, mint ő, szenvedtem tőlük magam is nem keveset. 1989 óta nagyjából azok a szellemi ellenfeleim, akik öneki, s látok köztük nemzetünknek kárt okozó mai elemeket is jócskán, de az ellenség szót a személyes tetteikért felelőseknek, a fő gonoszoknak tartogatom, természetesen az eredetüktől függetlenül. (Dzsentroid elemek is találhatók köztük mellékesen.) Nagyon megjegyeztem Nemes Nagy Ágnes szavait: „Én nem származom”. Szellemes mondás – kifejtve körülbelül ezt jelenti: „annak ellenére, hogy partiumi nemes ivadék vagyok, és Ady Endrét szegrőlvégről a rokonomnak mondhatom, bennem ne az eredetet lássák, hanem azt, amit önmagamból kihozok és költőként, esszéistaként, műfordítóként leteszek az asztalra”. (Plusz némi embermentés 44–45-ben, pedagógusi erények, szellemi vezetőszerp a mellőztetés idején is és egybek.)

Stílusfegyvertárából beveti a magvas szójátékot, az asszociációs gondolatfűzért, a szemléltető metaforát...

Legfontosabbak mégis az elvi kérdések, főként az esztétikaiak kötöttek össze Döbrenteivel, azon évekkel kezdődően, amikor Nagy László még élt és bejárt az *ÉS* szerkesztőségébe. Csoportosan jó néhányszor együtt ebédeltünk a Vadász vendéglőben vagy más, környékbeli étkezdében (Csarnok, Nimród stb.). Jó beszélgetések folytak ilyenkor. Mindketten az imaginárius vershez vonzódtunk legerősebben, jórészt a társaságával minket megtisztelő Nagy László hatására, de Weöresben, Pilinszkyben és számos külföldiben is ezt szerettük legjobban. József Attilában is vonzott ez, filozofikusságával együtt persze. És hasonlóképpen gondolkoztunk a sorskérdésekről is. Ennek legfőbb pontjait (házánktól elszakított magyarok, ötvenhatos forradalom, szólásszabadság, függetlenség, meghurcolt gazdák és kitelepített középosztálybeliek, katonatisztek, arisztokraták, emigráns írók) tényeit Illyés Gyula éppen akkoriban, a hetvenes években emlegette összefoglalóan sorskérdésekként, a *Hajszálgyökerek* megjelenése, majd a *Szellem és erőszak* esszéinek meg nem jelenése idején. Vele egy időben vagy nyomában Csoóri, Tornai, Ratkó, Utassyék s még sokan mások erősítették bennünk a magyarsághoz tartozás

tudatát. Neked, Kornél, jobb „füled” volt Tóth Bálintra, mint nekem, ezt el kell ismernem. Talán te is így vagy most már Kálnokyval, ahogy – írásaidból látom – Weöres is a legnagyobbak egyike szerinted.

Önkéntelenül váltottam tegezésre; visszatérek a tárgyilagos, bár nem szenttelen hanghoz. Mint korábban, most is a költői talentumáért tartom kiemelkedő egyéniségnek Döbrenteit. E sorokat az újságcikk-gyűjteményének megjelenésének alkalmából írom elismeréssel és fenntartásokkal, de lehetetlen, hogy ne szóljak érdemben verseiről. Újraolvasom *Rebellis türelem* című válogatott verseit, és – mai ízléssel sokkal inkább, mint a régebbivel – felső fokon kell róluk szólnom. Ilyen sorokat bőven idézhetnék tőle: „Isten rögeszméje: az agyunk” – alábecsülőit megsemmisítő telitalálat. „Örök tisztító tűzben vesztegel itt az idő” – íme az önsajnálát nélküli, kegyetlen igazság nemzetünk megrögzült állapotáról, júdási bűneinkről. Vagy a nemzeti széthúzásról szólva: „*kardhegyre fölkerédkedő sorssal hanyatlunk el, / idomítottan a pusztulásra, / bestia-konokul véreztetik ki egymást*”. És amit az 1989. március 15-én rendezett, egyetlen történelmi pillanatig tartó nemzeti összeboruláskor írt, amikor vezető káderek is levesestányérnyi kokárdával parádézta az emelvényen: „*Egy ünnep sem az engedélytől nemzeti, / a hatalom kegye csak lezüllesztheti*”. S milyen gyönyörűen szólítja meg Érosz hatalmát *Egy körtefa erotikája* című versében!

A lírai költőnek ezzel a kurta, de hitem szerint meggyőző jellemzésével már kimondhatom, hogy az elmúlt évtizedek egyik mértékadó irodalmi embere, mindenre kiterjedő figyelemű, sorskérdéseinkre érzékeny krónikása, publicistaként zászlóvivő harcosa. Miként lehetne a politikai újságírás még nagyobb formátumú alakja, egyúttal művésze? Ha prózájában éppúgy, mint verseiben, jobban figyelembe venné a nemzeti önbírálat olyan nélkülözhetetlen műveit is, mint Fülep Lajosnak a *Nemzeti öncélúság* című esszéje, vagy mint Bibó Istvának az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem* című, mélyenszántó tanulmánya, s még megannyi, értünk és nem ellenünk haragvó, bölcsen hazafias írás (Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila), mely múltunkkal-jelenünkkel önkritikusan nézett szembe. Horthyról nem mint „fasisztáról” kell beszélni, mint a vulgáris marxizmus uralmának idején, de én néhány fontos lépésével együtt sem tartom nagy magyarnak a „Főkormányzó urat”. A vele kortárs értelmiség java a vér-lázító társadalmi ellentétekkel terhelt feudális viszonyok kéréllhetetlen fenntartójának és történelmi baleknek tartotta, méltán.

A költő-közíró általában jókor és jó ügyeket kellő súllyal képviselve szólal meg. Stílusfegyvertárából beveti a magvas szójátékot, az asszociációs gondolatfűzért, a szemléltető metaforát – nem lankadó érdeklődéssel olvashatjuk lázban égő cikkeit. Egy észrevételemet mégis ki kell még mondanom. Nem érdemes már baloldaltól beszélni. Ezek a multimilliomos „demokraták” és „szociálisan érzékeny” elprivatizálók, nagytőkések, multimilliomosok és politikai celebek volnának baloldaliak? Majd’ mindenki látja csalárdásaikat, de a sajtóban még mindig baloldaliságnak nevezik az alpári politikai szélhámosságot (tisztelet a kivételnek, főként az egykori „revizionistáknak”). Sokhelyütt Kornél is úgy nyilatkozik a baloldaliságról, mint valami ősbűnről. Holott a kiáltó szegénység remek embereket termelt ki magából, olyan hiteles szavúakat, mint Csokonai, Petőfi, Táncsics, Ady, Móricz, József Attila és a nagy műveltséget szerzett népi írók egész sora, Illyéstől,

Kovács Bélától, Kovács Imrétől Szabó Zoltánig és még számos kiválóságig, akik a nevezetes szárszói összejöveteleken kifejtették baloldali szellemű, bár harmadik utasnak is nevezett demokratikus, hazafias, német- és szovjetellenes, ugyanakkor antikapitalista és a fajüldözést elítélő nézeteiket. Ők

Döbrentei Kornél 2016. november

3-án tölti be hetvenedik évét.

Köszöntjük a költőt és közírót!

és a Nagy Imre-, Pozsgay-, Szűrös- és Bíró Zoltán-szerű nemzeti baloldaliak, nem a tizenkilences meg a nyilas verőlegények, a részben közülük kikerülő ávós pribékek és a kisüzemeket szétverő, kuláklistásokat gyötrő, kisbirtokosokat a térszbe terelő káderek és ideológusaik. A Döbrentei-cikkekben sokszor megidézett Kun Béla, Szamuely Tibor, Rákosi és klikkje nem baloldali, hanem balos eszmékkel manipuláló politikai bűnöző, ahogy a veszélyes Soros György nemcsak pénzügyi, hanem politikai szélhámos is. Elveimben magam

Pósa Zoltán

Lobogónk égő stigmája

Lobogónk égő stigmája
Forradalmunk emblémája
Pongrátz Gergely büszke népe
Rubintűz -vér
Hókrisztály csönd
Rügybefont bérc:
Trikolorunk,
Vérben ázó
Lyukas zászló
Atyáinkat lemészárló
Vörös csillagos bitangok
Kezeivel irányított
hernyótalpas fémfalanxok
Húsdaráló csontot őrlő
gyilkos hévvel
Hamis békét hazudozó
Csalárd csellel
Nyájas völgyeinknek mélyét
Végzetlen temetővé
Hegyeinknek karcsú csúcsát
Már megannyi sírkereszté
Tették volna, ha hagyjátok
Pongrátz Gergely büszke népe
Ötvenhatos pesti srácok
Hős halottak tiszta lelke
Isten mindig vigyáz rátok

is számos baloldali motívumot hordozok a Rousseau-ra hivatkozó Csokonaitól a *Puszták népét* író Illyésig, a csodálatosan megtisztult, vértanú Bajcsy-Zsilinszky Endrétől a páratlan intellektusú parasztpárti, majd ötvenhatos forradalmárig, Bibó Istvánig. A jobboldaliság szótól viszont ideges leszek, mert eszembe jut a főváros öt-hat évesen átélt ostroma, amelyben egy szélsőjobboldali szörnyállam (részben magyar) bérenci vonták ránk a szélsőbaloldali diktatúra dögvészét. Hogy lehet itt bárki is lábjegyzet nélkül jobb- vagy baloldali? Orbán közösségibb, szociálisan érzékenyebb, nemzetibb és baloldali, mint ama sokat emlegetett „szociálliberális” ellenfele, akinek a nevét nem vagyok hajlandó leírni.

DÖBRENTEI KORNÉL nevét viszont most csupa nagybetűvel írom le, mert túlzásaitól eltekintve nagyon sokszor helyettem is bátran kimondja azt, amit magam is gondolok emberként, magyarként. Tegye még sokáig, Isten segédelmével.

ALFÖLDY JENŐ

Döbrentei Kornél: Júdás, mint erkölcsi etalon? – Válogatott és új prózai írások, 1969–2015, Felsőmagyarország Kiadó, 2016

Szűk Balázs

Ki Istent is eltakarta...

Öt meg hat
roppanhat
ki léhán
mártózik
a napba
élő Aranyba
a nagyba:
ki Istent is
eltakarta;
fájdalmát
szívünkre hagyta
csapkodó
fekete lukra
a sötét buszra
a sorompón túlra
a határra bukva
a szemfedőre
fekete kőre
ráhulló csendre:
fehér sörényű
Rendre
s a halálon
túlra
Istenhez igazulva
a jobbik részhez
Szerelmes Mindenséghez.

1956 ősze, Budapest

Olvasólámpa
KÖNYVEKRŐL, ÍRÓKRŐL

Gondolatok Szablya Ilona Seattle-ben írott könyve kapcsán

„'56 ősze, Budapest. Isti, az alig tizennégy éves kamasz néhány hete még számháborúzó kisdíák – most a forradalom valóságos utcai harcainak résztvevője, fegyveres felkelő. Hogyan válik Isti szinte pillanatok alatt életet mentő és kényszerűen életet kioltó felnőtté, hogyan válik az egykor elhurcolt s '56 októberében megtört emberként szabaduló apja helyett is családfővé? Erről szól az Egyesült Államokban élő Szablya Ilona és a szerzőtárs, a sikeres gyermekkönyvíró, Peggy King Anderson izgalmas regénye, amely a forradalom gyerekhőseinek állít emléket.” – Ez áll Szablya Ilona *A vörös csillag lehull* című könyvének hátsó borítóján, míg az elsőn egy beltartalomra utaló kép: az utca népe közt egy tank, rajta mintegy 50 ember.

Nem feledheti egy magyar sem a 15 millióból, hogy 2016-ban emlékezünk a dicső forradalomra, mely 60 évvel ezelőtt kezdte lebontani a szovjet barbár-birodalmat.

*Miután látta a család szétverését, apja
börtönbe vonzolását, nem maradt más
számára, mint a forradalom útja.*

Nem feledhető, mit tettek akkor a fiatalok értünk. Érted, érettem, mindannyiunkért, hogy ma szabadságról beszélhetünk. A szabadulás kapujában ők álltak 1956. október 17-től, mikor a 16 pontot lefektették, majd október 23-án, a forradalom univerzum-szakító erejével, s tovább október 28-ig, amikor még mindenki legyilkolható volt, hisz Nagy Imre státáriumot hirdetett, és mindenki begyűjthető volt. Október 28-tól november 4-ig szabad ország voltunk, tisztességes magyarok álltak a vártán és sunyi pribékek lesték, mikor lehet újra megkínozni, legyilkolni a tiszta forradalom tiszta gyermekeit, magyar férfijait, nőit. És jött november 4-e, amikor a csirkeólból visszajöttek a bolsevikok, kicsit tyúktrágyásan, de visszamásztak, s megérkeztek Leningrád irányából a csapatok is, és a kint tanuló kiképzett diákok, és a kádárpatkányok uralma következett.

Szablya Ilona döbbenetes egyszerűséggel irányítja figyelmünket minden történésre, mely a forradalmat megelőzte, majd amelyben átélhette maga is a dicső 13 napot és a meghalás óráit. A gyilkosokat felmentik napjainkban, ahogyan tették az egri sortűz gyilkosaival, mondván: már öregek szejények. Így maradtak arcul köpve a magyar bírák döntése nyomán a legyilkoltak és hozzátartozóik, meg a mindhalálig hű magyarok.

Szablya Ilona regénye felkavaró. Minden mozzanatában az. Minden pillanatban az. Gyönyörű szereposztást talált ki. Gyerekek szemszögéből éli, élteti át a kommunista rezsimet

1947-től, a szunnyadó, majd lázadó, egyre terebélyesedő indulatot, hogy: változás kell. Ezt a gyerekekkel mondatja ki, és éli át velük, s velünk, az olvasókkal, bemutatva a rothadó rezsim ÁVO-s tisztjeit, amint gyerekeket molesztálnak a Duna-parton (micsoda feslett mocsok szellemben, géppisztollyal felszerelten), mert kiszimatolták: cserkész játékot élnek meg jókedvű suhancok Szentendrén. De a mázga képű, mindig alkoholakolban fetrengő bolsevik tisztok, sztalinista brigantik nem értették, hogy minél többet alkalmatlankodnak, lefigyelnek és besúgnak, minél többször jelennek meg éjjel a lakásokban, és viszik el az apát a fekete kocsiban éjjel, annál nagyobb ellenállás lesz úrrá az otthonukban megalázottakon.

Istiben még csak megfogalmazódott az ellenállás, nem a bosszú, csak az önérdekérvényesítés. Miután látta a család szétverését, apja börtönbe vonzolását, nem maradt más számára, mint a forradalom útja. Még nem töltötte be a 14. életévét akkor. Szablya Ilona a gyermek óriási lelki útját váltja át fizikai ellenállásra. Viszi a főszereplőjét azokra a helyszínekre, utakra, terekre, a Rádió elé, a Kossuth térre, a Bem térre, minden helyszínre, ahol a forradalom győzött, ahol kardélre kellett volna hányni minden ÁVO-st, de sajnos megbocsátó a magyar, ami végzetes lett, mert visszajöttek a patkányok, és az Andrassy úton folytatták. Ne legyünk eltévedve, szellemük és unokáik, fiaik ott vannak a hivatalokban, az emigrációban, és a hazai politikai életben is.

Szablya Ilona, társszerzőjével, Peggy King Andersonnal a suhancok forradalmát vívatja Istivel. Különös nézőpont ez, de talán az egyetlen hiteles, hiszen ki járja végig ma már azt az agypróbát, hogy hogyan lett abból a sok serdülő fiúból meg lányból forradalmár, akik embert is öltek, ha életüket vagy barátjukat kellett menteni. És persze a hazát. Mert azt génjeikben hordozták.

Szablya Ilona drámai regénye: történelem a suhancok szemszögéből. Ezzel elévülhetetlen érdemet szerzett nem csak önmagának, de a forradalom fiatal szereplőinek is, kik éltek, dolgoztak, és sokat szenvedtek. Az írók megkövették az ifjúságot néhány szűk mondatban, akkor, a forradalom napjaiban. Csak emlékeztetőül: Örkény, Németh László, Zelk Zoltán, Déry Tibor..., és a többi mind-mind leborult a suhancok előtt, mert értették, hogy a magyar génnek különleges régi tudatoságot őriznek: a hazát mindenkor meg kell védeni! Mert a haza minden előtt! Szablya Ilona ilyen fiúban mintázta meg a magyar nemzeti gondolkodást, a szívben való rejteket.

A regény minden bizonnal legmegrázóbb jelenete, legszebb és legördögibb összecsapások helyszíne az, amikor Isti nővére a romok között, a szétlőtt ház megmaradt tűzfala árnyékában megszüli a kisbabát. A pusztulás és élet kéz a kézben

jár, tudjuk okosan tanító tanítók nyomán, de az '56-os forradalomról ilyen kétpólusú jelenetet csak azok tudhatnak, akik megélték és olvashatták, akik kézbe vették a *Vörös csillag lehull* című könyvet. Csak lélegzetvisszafojtva lehet szóról szóra haladni, miközben pincefalakat törnek át a vajúdo Mária alatt, hogy előrébb jussanak, csak araszolgatva szabad olvasni. Tankok lövegei és emberi jajkiáltások csattannak, a romok között pedig felsír egy gyermek. Isti elvágja a köldökzsinórt és rohan, hogy barátait kimentse a moszkovita mészárosok kezéből.

Semmi sincs túlírva, sőt talán kurtább is minden jelenet, mint lehetne, mintha attól félne az író, hogy nem tudja befejezni művét, és az idejekorán eltávozott férje után kellenie mennie. Tudjuk, hogy az író még rendkívüli energiákat mozgat a seattle-i magyar közösségben, utazik a világ legkülönbözőbb tájaira, hogy könyveit bemutassa, konzuli munkáit ellássa. Számos magyar társaság munkájában vesz részt, igazgatósági tag a Magyar Amerikai Koalícióban és a Magyar-Amerikai Kereskedelmi Kamarában, tagja a washingtoni Magyar Amerikai Szövetségnek, alapító tagja a Seattle-Pécs Testvérvárosi Szövetségnek.

Fordító munkát végez, mely a korábbi elhivatottságuk folytatása, melyet férjével végzett hat nyelven. Egyik interjújában elmondja: „*Hétszáz angol nyelvű cikket írtam, hogy Magyarország szabadságát kiharcoljuk.*” És szerencsére magyarul, magyaroknak is alkot. Az amerikai magyarokkal készült '56-os filmemben a következőket vallotta: „*Első menekülési kísérletünk alkalmával Lajoskánk 10 napos volt. Teherautóval indultunk el, de visszafordítottak az országúton Győr előtt. Nem értettem, hogy miért nem nézték meg legalább a papírjainkat. Amikor visszafordultunk, az ok megvilágosodott: az egész út tele volt menekülőkkel.*”

Utunkat egy oldaliúton folytattuk. Már láttuk az osztrák fényeket, amikor egy szovjet tank elfogott minket, benne egy mongol ezredessel. A mosonmagyaróvári rendőrségen töltöttük az éjszakát. Reggel elindítottak egy buszon Budapestre, de a busz defektet kapott, és természetesen mindenki megszökött. Megkíséreltük a menekülést Horvátkinléről, de éppen előtte való nap fogták el az összes vezetőt, így elhatároztuk, hogy hazamegyünk. Győrben a vonat megállt, és mivel kijárási tilalom volt, szállást kellett találnunk. Bementünk egy Vöröskeresztes Házba. A rendőrség megszállta a házat és megint elkaptak. Reggel megint buszra tettek. A vöröskeresztes kísérőnket lelőtték a buszról, és egy ÁVO-s jött a helyére, aki persze a Deák téri ÁVO-s székhelyre vitte a csoportot. Néhány gondterhelt óra után sikerült a rendőrséget meggyőzni arról, hogy minket lényegileg egy Vöröskeresztes Házból raboltak el. Ez azért is volt hihető, mert emberrablások történtek Budapesten is azokban a napokban, a férfiakat szedték össze, és Szibériába vitték. A Műegyetem Forradalmi Bizottságának Elnökét sikerült értesíteniünk, és az is latba vetette minden tekintélyét. Akkor azt mondták, hogy írjuk le nevünket és menjünk haza.

A következő kísérlet alkalmával hamis papírokkal eljutottunk Sopronba, arra a pontra, ahol az egyik húgom néhány nappal azelőtt sikeresen átlépte a határt. Hála Istennek, ezúttal sikerrel jártunk, és 12 km gyaloglás után megérkeztünk Ausztriába. Lajoskánk akkor éppen 3 hetes volt. A BBC és a LIFE magazin (1957. máj. 13.) szerint ő volt a legfiatalabb magyar menekült. Ilikénk 4, Jancsikánk pedig 2 éves volt.”

Ennek a kálváriának, a végső szakasznak, a hazától megválás borzalmainak végletekben gazdag, megfeszített, emberpróbáló menekülését írja meg az utolsó fejezetben. Át a mocsáron, piciny gyermekekkel egy vezetővel, aki az utolsó

fillért is legombolta róluk, világító muszka rakéták fényében, de Isti kezében azzal a csodaszarvassal, amelyet 7 évesen faragott, ami apja rabruhájában lapulva reményt adott Vác fogházának kínzatásában, s most a menekülőknél is hitet kölcsönözve kivezeti őket a mocsárból.

Szablya Ilona úgy írja le a hazájukat elhagyó embereket, mint megszegyenült állatokat. Úgy vázolja a hazát, mint az ördög megszállta gyarmatot. Úgy mennek apró motyóikkal a fagyos erdőkben, nádasokban, mint kóbor ebek. Mivé lettek azok az emberek? Már csak ez foglalkoztatja a könyv vége felé érkező olvasót. Megtartották-e hitüket? Mind megtartotta-e? Elfelelte valaki is azt a menekülést, melynek olvastán csak a könnyét nyeli az olvasó, majd feláll, tesz néhány lépést, tehetetlen dühében rázza az öklét, mert a szétlőtt házakat és a mocsárban caplatókat látja, majd visszaül és megkísérli méltó sorokkal leírni köszönetét Szablya Ilonának, aki nem elsősorban családjának történetét írja meg, hanem az egész ország azon felének szívdobbanása lesz, amelyik óhajtott, hogy az ÁVO-beszötte honból emberek országa legyen. Emléket állít azoknak a fiataloknak kiknek tizenévesen csapolt a vérét a moszkovita banda és az őket kiszolgáló hazai csatlós-brigantik törmeléke. Emléket állít azoknak, akik nem nőttek fel, nem tudhatták meg soha, milyen a haza, milyen Seattle és milyen a mai Pest. A terror rémségében nem érezték egy percre sem a világ kiáradó szeretetét.

SZÍKI KÁROLY

SZŰK BALÁZS

...hóban akadt el a szárnyas idő

'56-os motívumok Bereményi Géza filmjeiben

Bereményi Géza filmes és irodalmi textusainak két fő mozgatója az ismétlődő személyes emlékezés és a krónikás, be nem avatkozó kívül levés; mindez „*hol a félelemmel, hol a méltósággal*” fölrajzolt halál kontextusába ágyazva. Míg az előző a személyes átéltség horizontján, az utóbbi a történetiség analizisével jelenik meg. Ez a két opponáló erő áramoltatja, pulzáltatja búvópatakszerű ritmusban a legfontosabb kollektív motívumokat, archetipusokat 1956-ról, a valódi autentikus-angyali létezésről, azaz a világtörténelem egyik legtisztább ontológiai pillanatáról. Így az életmű belső mozgatója a modernkori magyar történelem mindent átható, „*leplező, letagadó hazugságainak*” ('56, '68) felszakítása és az igazság kimondásával való küzdelem, hol metaforikusan (*Tanítványok, A nagy generáció, A hídember, Apacsok, Széna tér*), hol valódi nyíltsággal (*Megáll az idő, Eldorádó, Szabadság tér '56; Hóesés a Vízivárosban, Corvin köziek*)

Bereményi 1956-hoz mint történelmi és személyes origópont-hoz való kapcsolódása állandó alkotói dilemmák szülte: vallomásaiban hol „a tömeg részeként”, hol „megfigyelőként, kémként” helyezi be magát az újra élt múltba, aszerint, hogy a tömeg ősegy, azaz megrendítően tiszta erkölcsű vagy éppen hamis elégedettségtől félrevezetve engedi magát áldozati bárányvá válni, kameleon politikai vezetőik és a külső hatalmak piszkos játszmái által. „*Láthattam, milyen a tömeg, amikor elégedett. Arra is emlékszem, hogy november 4-e után furcsa udvariasság és összetartás vett erőt az embereken. Mintha nem sokkot és szomorúságot kapott volna a város, hogy bevonultak a külföldi csapatok. Elégedettség volt az embereken, megtettek mindent, rajtuk nem múlt. (...) A lakosságnak nem volt igaza, amikor november közepén elégedettnak mutatkozott, hiszen sivár jövő várt rá. Aztán az emberek ráébredtek arra, hogy mi történt velük, és elkezdték egymást gyalázní és piszkolni. Megszületett a rossz, veszekedő szocialista embertípus. De előtte ott volt a néhány nap szolidaritás, ami megrendítő volt.*”

„*1956-ban pedig egészen különlegesen viselkedő embereket láttam, akikkel kapcsolatban a józanabbak azt mondhatták volna és mondták is, hogy egzaltáció, amit látok. De én nem úgy találtam, egyáltalán nem ezt gondoltam. Az ő viselkedésükben volt valami megváltás.*”

Az életműben az autentikus létezés egy hasonló állapota az „indiánság”, „vadölöség” a jobban látható, de be nem avatkozó határvidék-, mezsgye-lét, mert nem birtokolni, hanem élni akar a gyermek, a játékos (*Játékok vadászterületen*, elbeszélés, 1970; *Indián tél*, forgatókönyv konzultáns, 1992; *Apacsok*, tv-film forgatókönyv és színdarab Kovács Krisztinával, 2010). „...*Nyílt és leplezetlen viszony a mítoszhoz*”, de csak kívülről, olvasói pozícióból (Cooper: *Nagy Indiánköyv*). A csak alkotótársé,

Cseh Tamásé, belülről megélt tordasi, gellérthegy, bakonybéli indiánság – a zárt olvasói létmóddal szembeni nyitott, „élő emberség”: „*Amikor olyan vagyok, amelyet magamról valaha is álmodtam. Amikor a legjobb, a legszebb az ember (...) az egész világgal valami gyönyörű, tiszta, becsületes, álmódzó viszonyban...*” lenni.

Bereményi „kezdet-faggató” kollektív emlékezetének majdnem ilyen tiszta figurája az apátlanság-árvaság légszomjában félistenesülő Teleki téri, Ecseri piaci ősapa-nagyapja, a bárkinek védelmet nyújtó, gondoskodó, „*brutálisan gyöngéd* vagy

Bereményi Géza

veszélyesen oltalmazó” fenyegető, indulatos, a halálon uralkodó, mindenkit túlélő ember, akinek fetregő halálát '56 tiszta-hősies láza, véletlenül szüli, mert ekkor semmis a számító életdac (az *Imre* című tv-film, 1978; az *Eldorádó* című kisregény, forgatókönyv, film; *Az arany ára* című dráma; *Műdal* című novella, *Hőses a Vízivárosban* című elbeszélés, készülő önéletírás). Az ördögien lobogó pogány és barbár léthelyzetre a kereszténység mint máz tapad, de lényegét nem érinti. Ezt a sodró létbeli barbárságot csak egy másik autentikusabb, egy azóta se megvalósult szenvedély és sodrás tudja legyőzni. Dal-, prózai- és színpadi szövegeibe, filmjeibe, irigylt tisztább létpárhuzamként, mintha Cseh Tamás romantikusabb-kalandosabb-történetserűbb élettényei költöztek volna át (több száz szovjet tank vonulása Tordas közelében; fosztogatók böccöllézése és édesanyjához bújás; a Rákosi-címer kivágása óriási ollóval a tanító-igazgató megtisztelő parancsára, a tordasi emberek előtt; november 5-én felköltözés teherautón Budapestre, végtelen golyószóró sorozatok és karszalagos járőrök közepette; a kőbányai iskola sör mellett „ötvenhatozó” párttag-tanárai; 57-ben talált géppisztoly és elásása a Gellért-hegyen; 68-ban Bakonybélben a Komárom felé tartó tankoszlop ellen a törzs megszervezi az ellenállást).

'56 talán legfőbb vándortémája a Bereményi-életműnek, amely folytonos műfaji-, név- és szövegváltozatokon keresztül transzformálódik; saját kifejezésével élve: „provokálja a műfajokat”, de mindig az epikus emlékezés megtisztító szándékával (kisregény: *Eldorádó*; filmforgatókönyv: *Eldorádó*, 1988; film: *Eldorádó*, 1989; színpadi mű: *Az arany ára*; tv-játékok: *Szabadság tér '56*, 1997, *Hőses a Vízivárosban*, 2004; dalszöveg: *Corvin köziek*, Cseh Tamással). Az ember tragédiája olvasása óta izgatja az átváltozó személy vagy világ sorsa, folytathatósága vagy nem folytathatósága. „Szeretem azt a játékot, hogy egy téma miként változtatja meg önmagát, és mutatja másik oldalát, amikor más műfajba kerül (...) Talán életem egyik nagy rejtvénye lehet ez (...) a vándortémák mindig érdekeltek, mert azok őstémák, és az őstémák nagyon vonzanak. Ez talán a gyermekkori olvasmányokból is ered (...) a valóság sémák szerint működik, és ezeket a sémákat a művészi alkotótevékenység beépíti, elcseni. És a leghétköznapibb, legegyszerűbb események – amelyekbe bele szoktunk halni, mi emberek – ősi séma szerint rendeződnek és életveszélyesek (...) Az élet mint téma, a téma mint élet – ez mindig érdekelt. Azt hiszem, jó fordító vagyok, tehát van képességem arra, hogy az élet eseményeit átfordítsam művészi változatokra, és a művészi változatot az élet egy egyszerű eseményévé deg-radjáljam.”

Pólik József az *Elvesztett illúziók* című, a magyar politikai filmről szóló tanulmányában az 1970–1989 közötti válságfilm, hiányfilm korszakáról mint a Kádár-rendszer agóniájáról beszél, „amelyet a szocializmus felsőbbrendűségében és történelmi küldetésében való csalódás és a nyomában fellépő rezignáció karakterizál.” A válságfilmek két altípusa az ötvenes-évek filmek (*Angi Vera*, *Ménészgazda*, *A mérkőzés*, *Napló-trilógia*) és e történelmi horizontot tovább tágító prekonzolidációs fikciók (*Megáll az idő*, *Egymásra nézve*) még inkább e történelmi-társadalmi utópia hazugságtörténetének leleplezésére és felszámolására szolgáltak, védekezésül, egyetlen lehetséges feleletül, „a büszkeség letörésére és minden felelőtlenség hosszú, de biztos megtorlására”

Az '56-os motívumok kétféleképpen öltenek testet Bereményi bővülő mandala-textusaiban: implicite, rejtetten (*Tanítványok*, 1985; *A nagy generáció*, 1986; *A turné*, 1993; *A hidember*, 2005; *Apacsok*, 2010) és expliciten, kibontva (*Megáll az idő*, 1981,

Eldorádó, 1988; *Szabadság tér '56*, 1997; *Hőses a Vízivárosban*, 2004; a *Szabadság, szerelem* című film, 2006, közreműködött a dialógusok megírásában; *Corvin köziek*, *Kádár-keringő*: dalszövegek; *A legvidámabb barakk*, látványszínház, 1991 és *Kádár János*, filmterv). A műalkotásokat mandalaként használó Bereményi imádkozó-koncentráló szemlélődő, aki kiemelt tárgyaiban (így '56-tal is) kapcsolatot teremt a világegyetemmel.

A rejtett keresés első megnyilvánulása a *Tanítványok* az „önmarcangoló emlékezés filmje” a tisztességes munka kudarcot valóságáról még poétikus, ösztönös elsőfilm, markáns korrajzzal. 1956-ig tartották magukat azok az eszmék, az az erkölcs, az a lelkiismeretesség, merev eltökéltség, amelyek a kor diák- és tudományos életében és a főhős, Magyary Zoltán professzor szenvedélyes személyében testet öltöttek. Szétdúlt papírai fölött térdre hullva, mint egy szétdúlt országitő fölötte, úgy mutat szánalmasan, aki örökre elvesztette az ártatlanságot, a tiszta gondolkodás lehetőségét. Ami még megvolt Török Imre plebejus diákvezérben, a folytonosan nyughatalan, lázongó íróban (talán ő a korai Magyary, a későbbi Pierre és az *Eldorádó* golyószórós pesti sráca), aki végül a tökéletes szabadság kérése miatt emigrációba kényszerül, s magányosan, rákban hal meg New Yorkban. A film dokumentumokat és kvázi dokumentumokat szervesít, a *Megáll az idő* előképeként, sőt egy filmes idézetet is hasonlóan rajongó módon használ: Szóts István: *Emberek a havason* vonatjelenete a főhős utazó-átutazó pozíciójából.

„Szeretem azt a játékot, hogy egy téma
miként változtatja meg önmagát,
és mutatja másik oldalát...”

András Ferenc *A nagy generációja* prologus-felütése 1968 napjaiban játszódik, s '56 legfélelmetesebb örökségét, a szabadság látszatába bújó árulások rövid metszetét mutatja meg fekete-fehér epizódokban. Áruló itt mindenki. Legfeljebb az árulás színvonala és a leplezésnek stílusa más. És az árulás kiteljesedik, sőt elindít egy láncolatot, mikor Réb körmönfont szándékkal megérkezik Amerikából kamasz lányával. Makai feleségét, Beát, barátja, a náluk lakó Nyikita csábítja el, s később a gátlástalan Rébvel megröszokolja. Nyikita így Beát is elárulja. Makai Rébtől tudja meg a Metro klubban, hogy Mari visszaszökött Amerikából, otthagya neki csecsemő lányát. Réb mintha meg se értené Makai kétségbeesetten vicces számonkérését az útlevel hamisításáról. Mari, a Nyikitától bérelt baboltba világosítja fel a még mindig igaz barát Makait Réb valódi arcáról: „Mikor nősz már fel Makai? Hányszor kell még becsapni, hogy megtudd kicsoda? Százszor?” Egy olyan világba érkezünk, ahol lezárultak az eszmei alapú cselekvések. Csak lassan lebegve az alkoholtól lehet igazat mondani. Makai naivan hisz még a múlt feltámasztásában: „Tudod mit érzek: csak mi vagyunk emberek ebben az egész városban... Többi, tudod mi lett a többiből? Kísértetek, akvárium.” Réb is már csak Makai hátán forradalmár, mikor felváltva viszik egymást a lépcsőn felfelé: „Nagy dolgok vannak készülöben... Sikra szállok!”

A turné a jelen sodrásának és káoszának filmje, amorális örvénylés, így benne vonatkoztatási pontokat szinte lehetetlen találni. Mégis az önmagát elveszejtő igazgató szakmai lelkiismerete a fiatal férfi színész, akit valaha kicsapott a főisko-

láról, s most mégis lehetőséget ad neki a haknizásra. A fiú csak látszatra ártatlan. „Akalmazkodni kell. Használni a zűr-zavart.” – vallja. Egy alkalommal bekéretszkedik az öreg díva kocsjába és színt vall: „Maga nem érzi, hogy vége a világnak?” „Mikor maga megszületett, már rég vége volt, drágám.” – vág vissza ironikusan a díva.

A *hídember* Széchenyi-jének a Bereményi – olvasatban egyetlen döntése lehetséges: a szabad, választott halál. (Lásd még *Széchenyi-dal*). A temetés képe mégsem privát esemény, hanem a megrendülés fölötti győzelem, a méltóság, az ellenség morális legyőzése, ahogy a koporsó az ember-sűrűben útját törve halad, emlékeztetve 1956 Halottak napjára. A korona által elrendelt zártkörű temetésen az óriás fánál az emberek egyként letérdelnek, s e hullámzást a volt tiszt barát tisztességes bocsánatkérése se tudja megállítani, a feleség jelzi is viszolygását: „Lövetni jött, altábornagy úr?”. A záró fekete inzert pedig egyértelműsíti a 56-os metafora lehetőségét: „Az országos gyász az önkényuralom elleni néma tiltakozás lett”, hasonlóan 1956. december 6-ához, amikor asszonyok feketében némán vonultak Budapest utcáin. Az életrajzi tablófilm számtalan pontján következetesen látomásos Széchenyi és idegen monológok is jelzik a közelgő forradalmat-világfordulást, majd az utána következő agóniát. Először, mikor rohamtól rázkódó testét, mint egy koporsót viszik be a tébolydába az éj leple alatt, szinte apokaliptikus bibliai öngyalázást hallunk: „Mindent tudok. Én vagyok az Antikrisztus. Mindennek én vagyok az oka. Én vagyok Magyarország gyilkosa. Vigyázzatok velem. Árny vagyok. Az Apokalipszis bestiája vagyok. Mindenki meghal, aki hozzám ér. Azokat ölöm meg, akiket szeretek!” Az Al-Duna felé tartva a hajón megérinti a járvány. Túlélve egy rohamot osztrák tiszték gyalázzák nevét: „Minden, ami a tömegekre hat: járvány. Ön a járvány okozója.

*Szédült papírjai fölött térdre hullva,
mint egy szédült országjövő fölött,
úgy matat szánalmasan...*

„Őn személyesen a járvány.” Katonatiszt barátjától való elváláskor a szökökút két oldalán állnak: „És vér és vér mindenütt. Én a csillagokból olvasok. Fajtád fajtád ellen rohan. A házak kapuját jellel jelölik meg... S amid van, elveszted azt.” A hídról való lezuhanás után rohamot kap az otthonában: „Én kezdtem el. Nem kellett volna megbolygatni... Milyen boldog lehetett volna az ország nélkülem.” A tébolydában a felség egy utolsó reménytelen kísérletet tesz kiszabadítására: „Mindenki alszik. Álom nélkül, együtt veled. Az ország elfelejtette magát. Ahogy te. Nem fogtok felébredni.”

Török Ferenc *Apacsok* című politikai krimijének témája a Kádár-kori passzív rezisztencia eddig feldolgozatlan fejezete, az „indián” ellenállás, ’56-os gyökerekkel. 1961-ben Szoboszlai (Szürke Sas főnök) és Horváth (Fekete Hold varázsló), két fiatal értelmiségi, időszakonként kivezve a Dunakanyarba, Karl May-olvasmányaik hatása alatt indián táborot hoznak létre. Egyszer meghívják egy indiánt a tengeren túlról. Erre az ÁVH is felfigyel, beviszik őket, s Fekete Holdból 3/3-as besúgót csinálnak, Szürke Sast pedig életfogytiglanra ítélve, meggyilkolják a börtönben. A realista keretjétkben Fekete Hold unokája, a nagymama emlékei alapján, filmet szeretne csinálni a zebegényi apacsokról és az egy amerikai rezervátumba kivándorolt nagypapjáról. A kuratóriumnak tetszik a

filmterv, de a döntéshozók közt véletlenül ott ül Szürke Sas unokája, aki másképp tudja ugyanezt a történetet. A nagymama némasági fogadalmat fogadott, amikor megtudta, hogy a férje besúgó. A film kegyelmi állapota a végső titok kiderülése, miszerint az ÁVO tiszt egy ’56-ban készült közös fotó miatt faggatja Szürke Sast, amit Szürke Sas édesapja készített a barrikádon, s ez együtt ábrázolja őket. Szoboszlai rájön, nem az indiánért zaklatja az ÁVH: emlékszik, erre a fotóra az apai hagyatékban, amit az életben maradt tartó tiszt minden áron meg akar szerezni tőle. Horváth fia előtt pedig lelepleződik nagyanja legendahazugsága (diafilm, rezervátum) és nagypapa valós tette miatt, aki az önvád elől (árulás, gyilkosságban társtettes) menekült ki Amerikába, s lett ott alkoholista.

Az explicit megformáltság szándéka is kétféle ágazik: a *Megáll az idő* és az *Eldorádó* a személyes átéltség horizontján keletkező ikerfilm: epilógus-prológus kerettel és tükörképes szerkezettel, az utánra és előttré koncentrálna, a kronológiai idő tudatos összezavarásával. A *Szabadság tér ’56* pedig már az önkívületen kívüli hűvös túlélési analízis, egyedi napló-kronika. Ugyanakkor az előző két olvasat a tömegben belül levés, a szorongó igen; az utóbbi pedig a tömegben kívül levés, a felszabadult igen! „Annak idején úgy éreztük (...), hogy semmi közünk nincs a múlthoz. Aztán egyszer csak eldőbukkant a múlt, és teljesen váratlanul, hirtelen bukkant elő, az élmény erejével. Szinte felkészületlenül ért bennünket, pedig valahol nagyon hiányzott.”

A *Megáll az idő* Gothár Péter időtrilógiájának-szárnyasoltárának (*Ajándék ez a nap, Idő van*) középső része, benne múlt mint lényeg (1956, 1963–67), a jelen mint zárlat csak maradék, zárvány, töredék. A film emellett kétféle klasszikus műfaj szintézise is: a Gothár-életmű fiktív családtörténetének első fejezete, „nemzedéki tudatfilm”, de leginkább „*Köves Dini negatív nevelési vagy fejlődésregénye*”: az apa elvesztése, az árvaság állapota, az érés, beavatás (szellemi, szexuális, érzelmi) és egy mitikus barátság születése. Egyszerre a közelmúlt történelmi analízise, ti. a Kádár-kor genezise, és „*több generáció jelentudatának mitológiája*”. Amikor már végképp nincsenek személyes és kollektív minták, ti. vállalhatatlanok. Vállalható orientáció – azaz 1956 – pedig nem létezik vagy nem lehet róla beszélni a kollektív amnézia közös bűne miatt (magán és hivatalos emlékezés máig sem lezárt skizofréniája) 1985-ben e szemlélet még erősen megosztja a kritikus tábor: Király István a „morális felelősségtudatot”, Rényi Péter a „kívülállói attitűdöt”, Kőhádi Zsolt az ellenforradalom amnéziájából kiindulva a „túlélést” mint egyetlen lehetséges választ adja. Csak tagadás van, egyféle lázadás: a disszidálás (valósan-védekezően az apáé, mitikusan-valósan az anarchista Pierré). A film keretes szerkezete maga a felejtés szerkezete: a prológus monokróm szépia egyszerre az 1956. november 5-ei intervenció és hőshimnusz; a záró epilógus raszteres 4 flesh (eredetileg lila-sárga-szépia-méregzöld virazszirozás: Rajnák és Malacpofa a szülőszobán, Gábor a kísérleti egérrel, a volt férj Bodor és a feleség boldog hármast fotója és dalra fakadása a karácsonyfa alatt, a sorkatona Dini és a férjezett Szukics Magda találkozási kudarca az utca két oldalán); 1967. szilveszter estéje, a csehszlovák bevonulás előestéje; és a köztük levő „aranyetszében” az 1963. november 5-ével induló, mitologikusan lebegő groteszk kisrealista történetstörédek, szinte a belenyugvás álló ideje, a természetes színek teljes hiányával, a felejtés és lefojtottság zöld és neon akváriumatmoszféréjével. A film egészében mégis az „építés poétikai elve” kerekedik

felül, mert '56 nem bűnként van jelen: a kezdeti dokumentumfelvételek a hősiesség és a bajtársiasság lenyomatai (a polgárháborús önvédelem, a fegyver elrejtése, átölelés, búcsúdál, majd 1967 karácsonyán a reményteli visszatérés – ekkor ugyanaz a Bereményi szövegezésű dal hangzik el („*Ez a búcsú a végső, / Váry kicsit, majd elül a szél...*”). A kintlevés: múlt és az idegenség tehát a korlátozott létezés, a nem felejtés zónái, a bentlenség álló ideje viszont a személyes és kollektív emlékezés módszeres megtámadása, elpusztítása. Ezért 1956-ról a köztes textusban csak negatív ítéleteket találunk: 1. Bodor 7 év után szabadul, első útja Évához, bajtársa feleségéhez tart. Megvédi Kövest felesége bántásaitól, a feleség viszont így védekezik: „*Épp most kezdünk kimászni a bajból, amibe Pista kevert bennünket (...)* Csak ne keverjük bele őket a mi régi dolgainkba!” 2. Amikor Bodor pizsamában már új apaként üdvözlözi a két fiút, Gábor kétségbeesetten ellenáll: „*Apám ellenforradalmár, én most fogok másodszer felvételizni, eddig sem vettek fel, most sem fognak.*” 3. Danit Bodor leviszi a kocsmába, s „magyar keszon” mély sűrűjében a nevelőapa az örök túlélés óvatosságára inti a forrófejű kamaszt: „*Mivel fogadott a bátyád, amikor hozzátok költöztem? Hogy bajt hozok rá (...)* Mert egyszer, egyetlen egyszer ugrálni mertem... Felöltöztem, hazafi voltam.” 4. Az édesanya meglátogatja az osztályfőnököt az ünnepség körüli botrány miatt, amelyben Dani is érintett: „*A te férjed ott volt, ahová az én férjemék lóttak 56-ban.*” A tanárnő válasza nem tényszerű, inkább menekülő: „*Miért akarod a fiadat is belekeverni a mi dolgainkba?*”

Gelencsér Gábor olvasatában: „*A keret pontosan kijelöli egy reménytelenül kezdődő és reménytelenül végződő korszak határait, épp e két negatív végpont közé ékelődhetett a némi pozitív reményt adó s ezért »legendásnak« megélt hatvanas évek.*” Egy kicsit pontosítva az anamnézist, azt érzékeljük, hogy mindhárom szegmenst átjárja egy ellenkező irányú értékítélet: a keretben megjelenő

'56 (a bukott harc pátosza, a levegővételnél visszatérés karácsonyi emelkedettsége) az emlékezet fényében az autentikus vállalás felé halad (közeledik az időben), míg a köztes tagadás és lázadás ideje (balatoni verőfény) ironikus-groteszk felhangokkal telítődik, (távolodik az időben). Amikor eltűnik egy felnőtt mítosz (a Köves fiúk apja), helyébe lép rögtön egy másik beavató példakép (Pierre a táncóra kezdetén elsőnek lép be az ajtón). Egyébként Pierre irodalmi előképe már két Bereményi-novellában is megtalálható: *A feltűrt gallérban* és a Petőfi *Ha férfi vagy, légy férfi* című költeményének elemzésében. A film 56-os prologusának menekülés- és maradásmotívuma („*Be leszünk kötözve, mintha sebesültek volnánk.*”, „*Sőhajtottak, hát akkor jó, akkor itt fogunk élni.*”) pedig egyenesen a *Hőses a Vízi-városban* című novellából költözött a filmvászonra. Aztán folyton róla beszélnek, még Szukits Magdával kapcsolatban is, s őneki akarják eladni a pornó képeket. Pierre fokozatosan avatja be a családot egy új lázadás világába, elszakítási kísérlettel az egyetlen lehetséges anyai-női önfeladástól (az iskolai folyosón való randalírozás Dinivel, a kórházba került P. a beteghordó Gábort disszidálásra beszéli rá, P. Dini és Magda hatrátlépési kísérlete egy Wartburggal a napfényes hajnali Balatonnál közjátéka után), de ez a mítosz sem teljeseedik be, mint ahogy Gábor sem követte apját Bécsbe se gyerek, se kamaszkorában.

Bereményi legendaképzése törvényszerűen továbbgyűrűzik művön kívül is, és áthatja az egész életművet, ugyanis az a Sőth Sándor, aki Pierreként 1963–67 között passzív lázadó (*Megáll az idő*) és '56-ban aktív ellenállló a tankokkal szemben (*Eldorádó*), a későbbiekben Bereményivel három közös kultgyanús forgatókönyvet is jegyez: *Szárnyas ügynök* (1987), *Potyutasok* (1989); *A nagy postarablás* (1992).

FOLYTATJUK...

Papp Árpád
Aszinkron

Pedig nagyszerű fiúk voltak a társak
 meztelen talppal járták az égalj eleven paraszát
 rozsdás szögekkel kivert tábláit a learatott mezőnek
 a szél durva vászonkendőjébe törülték izzadt arcukat
 derék fiúk
 felemelték kezük és út hasadt a rozs zöld tengerében
 zizegő kalász-sivatagba száműzött nép
 hamvas fekete-manna az útmenti szederfák terüjén
 talán az utolsók
 micsoda bújócskajátékok voltak azok kert végi bunkerekben
 a halállal
 hajtottuk országos vásárokon a ringlist: maga a csupa-csillag,
 holdas-napos égbolt
 szédülésig, egy-egy ingyen menetért
 micsoda először-érett kínja a zsákbafejtésnek
 a dombot gyúrtuk párnául a lányok feje alá
 üde volt a leheletünk, nem rohadtak szánkban kimondatlan
 szavak
 micsoda társak
 micsoda játszma, ahogy a térre dobtuk, kihívó mozdulattal,
 esélytelenül, a kockaköveket – öt oldalukon
 jelével a halálnak
 becsukhatatlan kiskapuszárny verdes utánunk, bénán,
 a szélben
 emlékeink keresztútján pléh-krisztusok állnak
 fejük köré a varjak keringenek fekete dicsfényt
 csurog a rozsdá átszögezett lábukból, tenyerükből
 nagyanyáink hasztalan járják be a vágások alját
 gyógyfüvekért, elállíthatatlan
 öreg bokrok térdepelnek elejbük, nekik ajánlják kifosztott
 fészkeiket
 micsoda kiáltások, kiszaggatva torkunkból gyökerestül,
 mindörökre
 magános, szikár fák vetik be madarakkal az üres levegőt
 talán az utolsók
 fehérre-meszelt nagypéntek-délelőttök emlékezetünkben

úrvacsorák, melyeken egyszerre csak éhen-szomjan
 maradtunk
 nagy könyvek, sorra kinyíltak előttünk, fehér ajtók,
 lakhatatlan szobákra
 hiába húzta el a nyár vörösre-izzított kardliliomait
 szemünk előtt
 hiába szedték föl elhullajtott lábnyomaink
 visszatalálunk –
 anyáink mindig őriztek néhány csipet kovászt a háznál
 micsoda karikósra kelt holdak voltak azok a nyári égen
 micsoda terheket cipeltek fejükön, rongytekerics-glóriásan
 a kis mozdulat, ahogy összekotorták a tűzhely
 kialvó paraszát
 ahogy lecsípték a lámpabél hamvát és felderengett
 a csupa-sebhely asztalon a kenyér, frissen hantolt
 sírdomb – megszegetlen
 ahogy megvillant a nagykés – hogyan emelhetné fel
 a gyöngye gyerekkéz
 ahogy az ingünk fölé görnyedtek szóval
 foltozták az emlékezetükön tépődött lukakat
 bujkált a tű pillánk sűrűjében
 lassanként összeöltögette szemhéjainkat
 a vének, a sáncpart, nyitott tümegsír szélén átkozódtak,
 fekete kórus
 meg-megrosszant az ekéjük vasa, mintha a mezőbe ázott
 halottak csikorgatnák foguk
 micsoda dallamokat vertünk botunkkal a talpfák xilofonján
 a cserépkorsó, ahogy elmerült bugyborékolva, belefűlt
 a forrásba az utolsó aratásakor,
 régi nyarak megfejthetetlen képeivel
 azok az eldobált kaszák, cséphadarók – micsoda győzelmek,
 vereségek
 megismételhetetlen és múlhatatlan mozdulatok
 kiolthatatlan fehérén izzó csillagképei gyerekkorunknak
 az a Medve – orrában karikával sose táncol
 az a Kutya – valami pusztuló házat s házat őriz, de nem tűr
 láncot a nyakában
 egy bodzabokor-aljból elő-előbújik még a Fiastyúk,
 kottyogva szólogatja világgá-széledt csibéit
 tavaszi legelőkön alattomos, apró földrengések – a vakondok
 romba döntenek mindent tebenned is egyszer
 a gázláng, kékes lidérce mintha egyre beljebb csalogatna
 ti régi fák, virágok, mutatjátok a gázlót?
 az a gyapjúkendő, micsoda széttéphetetlen, fekete háló,
 sorsunkra dobva
 micsoda telek pihéznek abból az ernyed, gyerekkori
 dunyhacihából –
 a társak –
 te kéz, puha fészkekből rabolt madárfióka, ingem öblébe
 duglak –
 jaj, a társak –
 melengsd didergő szívem
 hadd mondjon újra s újra, dadogva Nemet a pusztulásnak

Emese

Álmos vezér édesanyja

Emese a magyar mitológia szerint az Árpád-ház ősanja. Névének eredeti jelentése: anyácska. A szó a magyar nyelv legősibb, uráli rétegéből származik.

A névhez és a mitológiai személyhez kapcsolódik az *Emese álma* című eredetmonda, amelynek keletkezését, jellegzetességeit és talán első feljegyzését tekintve is egyike legkorábbi mondáinknak. Álmos fejedelem származásáról szól; keletkezését időben a 820 és 997 esztendő közötti időszakra, azaz Álmos születése és a kereszténység felvétele közé teszik.

Emese, aki a turulmadártól esett teherbe, Ügyek vezér felesége, Álmos vezér anyja. A hitrege szerint a turulmadár álmodott rá, amelyben Emese méhből folyó ered, mely idegen földön terebélyesedik ki. Az álomfejtők szerint ez azt jelentette, hogy fiút szül, aki kivezeti népét hazájából, Levédiából, s utódai dicső királyok lesznek.

Emeséről Anonymus is szól híres művében, a *Gesta Hungarorum*-ban. Ő 819-re teszi Emese férjhezmenetelét. A gestában Magóg király nemzetségéből származtatja az általa Ügyek vezérnek nevezett kériót, aki Eunedubélia vezér lányát, Emesét veszi el feleségül. Anonymus szerint az álomban mindkét

Emese – Gera Katalin alkotása (részlet) – CsB fotó

Magyar nagyasszonyok

CSEH GIZELLA ROVATA

mitologikus történet előfordul; a méhből eredő folyó éppúgy, mint a turultól való teherbe esés. A magyar fejedelmek származási vonalát Anonymus az alábbiak szerint rajzolja meg: Nimród–Hunor–Etele–Ügyek (*felesége Emese*) –Előd–Álmos–Árpád.

Emese, mint az Árpád-ház és a magyarság ősanja, egyben legarchaikusabb nőalakja, különleges mitológiájával és álombéli történetével kultúrtörténetünk nagyon sok alkotóját megihlette. Ismertetésünk lezárásaként idézzük fel Juhász Gyula ide vonatkozó költeményét.

Juhász Gyula

Emese álma

Ázsiai sátor mélyén,
Ázsiai éjek éjén,
Hulló csillag fénye mellett
Álmodott Don vize mellett.

Szépnyánk volt, sorsok anyja,
Álmodott föl-fölriadva,
Megborzongott babonázva,
Ázsiai éjszakába.

Szíve táján a jövendő,
Lelke mélyén ősi erdő,
Napnyugatra terjedendő,
Melynek méhe sohse meddő.

Álmodott és látta kéjjel,
Ágyékából messze, széjjel
Hódító folyam dagadva
Mint rohan borús Nyugatra.

Népek útján büszke haddal
Söpri gátját diadallal,
És föléje vén turulnak
Védő szárnyai borulnak.

És az álom egyre mélyebb,
Mélyebb, szörnyebb és sötétebb,
Ősi folyam vérrel árad
S égig nyúlnak szolgagátak!

Álom, álom, terhes álom,
Messze ázsiai tájon,
Mikor érsz már boldog véget
Anyáálma Emesének?

Bányai Tamás

Ötvenhatos törmelékek

Vacsora

L.K. egyszerű munkásember volt, szoba-konyhás (WC a gangon) lakásban élt feleségével, és egy nagy gyárban dolgozott több száz emberrel együtt. Munkatársai hallgatag embernek ismerték, olyannak, aki sohasem áskálódott mások ellen. Nem lelkesedett és nem tiltakozott, s ezért, vagy ennek ellenére segítőkésznek bizonyult, mindig számíthatott rá az, aki szorult helyzetbe került.

L.K.-t a felesége is szerette, már csak azért is mert igénytelen férj volt, akinek soha nem volt hangos szava, mindent ráhagyott az asszonyra. Egyetlen dolgot követelt hitvesétől: este hétkor mindig legyen vacsora az asztalon.

1956. október végén már három napja nem volt a munkahelyén. Akadozott a közlekedés, meg aztán lövöldöztek is az utcákon. Forradalom volt, ezt mindenki tudta. Más dolga nem lévén, L.K. szótlánul hallgatta a rádióból elhangzó híreket. Véleményét olykor egy-egy sóhaj, többnyire azonban helytelenítő fejrázás fejezte ki.

A reggeli híreket hallgatta éppen, amikor két kollegája kopogtatott be hozzájuk.

– Gyere velünk, rád is szükségünk van – mondta az egyik, akinek géppisztoly lógott a vállán.

Nem mondta miért és hova, L.K. pedig nem kérdezte. Hívták, hát ment. Előtte azonban még figyelmeztette feleségét.

– Vacsora legyen, addigra itthon leszek.

Az asszony rábólintott, és valóban, este hétkor, amikor L.K. hazatért, már az asztalon várta őt a gőzölgő köménymaglevés és a kolbászt nélkülöző paprikás krumpli.

L.K. szótlánul megvacsorázott.

Egy hónappal később, november végén, (ekkor sztrájk miatt maradt otthon) úgyszintén a reggeli órákban, két másik munkatársa zörgetett az ajtón. Mindkettőnél fegyver volt, s pufajka védte őket a hidegtől.

– Velünk jössz! – mondták, és L.K. elment velük.

Tudván, hogy erre az egy dologra milyen kényes, felesége elkészítette számára a vacsorát.

L.K. hat évvel később tért haza, néhány perccel hét óra előtt.

A köménymaglevés már rég kihűlt, a paprikás krumpli megpenészedett. L.K. ezt sem tette szóvá. Egyszerű munkásember volt, aki nem szokott lelkesedni, és tiltakozni is csak akkor, ha valami nagyon komoly oka volt rá.

Pékek

Az iskolák bezártak, az üzletek is lehúzták a rolót, a legtöbb üzemben szünetelt a munka, csak azok dolgoztak, akiknek munkájára elengedhetetlenül szükség volt. Elsősorban a mentősök és a pékek. Mert segítség és kenyér sokaknak kellett. A Margit híd pesti hídfője környékén, jókora terület ideszámítva, csak az egykori Glázner pékség üzemelt, az is csak ideig-óráig. Így nem csoda, hogy kora reggeltől már hosszú sor állt a bejárat előtt. Átellenben a Közért már két napja lehúzta redőnyeit, a sarkon mégis állt négy-öt ember kisebb csoportba verődve. Beszélgettek, és a körút másik oldaláról nyíló Néphadsereg (ma Falk Miksa) utca felé mutogattak.

Innen jól lehetett látni a Honvédelmi Minisztérium előtt felsorakozott orosz tankokat. Nem tudni, az esetleg félreérthető mutogatás következménye volt-e vagy sem, de tény, hogy az egyik tank lőni kezdett. A Közért előtt állók közül három ember azonnal életét vesztette, szétszaggatták őket a lövedékek.

A túloldalon sorban állók pillanatok alatt szétszéledtek, mindenki ott keresett menedéket, ahol tudott. A pékség oldalajtáján egy idősebb pék dugta ki a fejét. Elszörnyedve látta mi történt, s már akart is visszalépni, amikor egy fiatalabb munkatársa mögéje állt az ajtóból kitekinteni. Az idősebb pék tuszkolni kezdte visszafelé.

– Nem neked való látvány – szólt rá erélyesen –, úgyhogy ne kíváncsiskodj. Különben is, még rengeteg kenyeret kell dagasztanunk, ha azt akarjuk, hogy mindenkinek jusson.

Hazudik, hogy finomítson

Szóról szóra
KURTA MISKA ROVATA

Lehazudja a csillagos eget! Más ne mondjunk: azt írja a képláda műsorfüzetébe, hogy „romantikus film” – miközben csak nem gyilkolnak, nem erőszakolnak, nem végeznek, nem rabolnak ki benne senkit. Mondjuk... nem thriller (azaz: nem rémfilm). Ha van benne – sugárzik belőle – valami kicsi erkölcsiség, érzelem, ne adj Isten tisztesség(re nevelési szándék), csakis romantikus lehet.

Romantikusok vagyunk? Ha nem ölünk, nem hágnak kecskét, nem köpünk félóránként másnak a levesibe...

„Romantikus”... („Regényes”...) – hogy kifacsarnák, elírják, átrajzolnók szavaink eredeti jelentőségét!

...mert haza, nemzet, nyelv
három egymástól
elválaszthatatlan dolog...

Efféle a „meleg” is. Az övék. Azaz midőn a csírákat keresztelek el – nevezik meg – melegként. Lejárta a mi melegünket. Anyánk melegségét.

Babánk keblének a mineműségét.

A nyári meleget.

Az otthonét.

Nem. „Meleg”.

Mert tudják, hogy a meleg... nekünk kedves szó? Szeretni való? Szeretetet gerjesztő. Szeretetre emlékeztető...

Meleg.

„Meleg szeretettel”...

Mert úgy is gondoljuk! Nem csak mondjuk, mint janicsárjainknál dívik. Úgy is érezzük. Komolyan vesszük!

Ha egyszer mondjuk.

Mi igen, de ők... Az Istennek sem.

Mint a rendezvény, ami e szerencsétleneknek akár projekt is lehet.

Summerfest nemzetközi folklórfesztivál és népművészeti vásár Százhalombattán, Ráckevén, Tökölön.

Modern Arts – debreceni rendezvény a Modem előtti téren.

Art moments modern és kortárs művészeti fesztivál (szintén a hajdúk fővárosában?)

...fesztivál: ...ünnepe...

Igen, ünnep!

S ünnepel, nem fesztiváloz. (A fesztiváloz ennél kevesebb, mert hogy keveri a trutyit.)

„Rendezvény”? Mi egyben műcím is. Már amennyiben műnek tekinthető. Ha annak vesszük. Pl. Best of SingSingSing. Mi nem más (ha jól értjük), mint a SingSingSing nevű – című (álnevű) – könnyűzenei dalos darab kiegészítése több más korabeli dallal, nótával, áriával. A „best of” meg, mondtuk volt, valamiféle „válogatás”.

Hogy mért nem lehet magyarul mondani?

Ja, úgy nem vagyunk elég aktuálisak.

Időszerűek.

Máiak.

Ha nem, hát nem.

– Uf, uf!

...Amit legalább értünk.

Arról nem beszélve, hogy ők viszont a testvéreink.

Azok; a rézbőrűek.

Ellenben.

Uf, uf.

...Hogy a vége hasra esés legyen.

Visszatérve az idén tán kevésbé forró, de azért igen meleg nyarunkhoz: Kölcsey Ferenc is tisztelettel veszi szájára e szavunkat. Példának okáért a valamirevaló ember „meleg szeretettel függ a hon nyelvén, mert haza, nemzet, nyelv három egymástól elválaszthatatlan dolog, aki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért nehezen fog áldozatot hozni.” (Majd ha bolond lesz, amikor más a módja! Sőt, a trendi. Tanodában, közéletben, sajtóban...; mindenütt.) (Lassan a nájmódi irodalomban is.)

Persze ahhoz valamirevalónak kell (...kellene!) lennünk.

Érdemes volna nekiállni! Magyarnak – magyarok közt – magyarul beszélni.

„Magyar”, mi az, hogy „magyar”?!

Hagyjuk. Ne feszegessük. Most az egyszer. (Akár tapintatos, akár nem az ember – PC=nyafkán: pízsi=amúgy: politikailag korrekt.)

(Fuj (bíró)!)!

Finomít? Becsap! Mondjuk, amikor azt írja a gyümölcskeszkeskedő a zöld citromhoz, hogy „lime”.

Hazudik a koma!

A mi (lő)citromdíjasunk.

Búvópatak

Polgári, kulturális és társadalmi
havilap – www.buvopatak.hu

Alapító, főszerkesztő: CSERNÁK ÁRPÁD

Tervezőszerkesztő: CSERNÁK BÁLINT

Főmunkatárs: FARKAS JUDIT

Olvasószerkesztő: Tamásné Horváth Katalin

Munkatársak: Gera Katalin,

Németh István, †Papp Árpád, Sarusi Mihály

Nyomdai munkák: Pethő Kft, Kaposvár, Fő utca 57.

Felelős vezető: Pethő László

Sokszorosítás ideje: 2016. október

Sokszorosítás sorszáma: 10/2016.

E-mail: posta@buvopatak.hu

ISSN 1588-9335

Kiadja: BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Kaposvár, Somssich P. u. 11–13. I/12.

A kiadásért felelős: Csernák Árpád

A Búvópatak Alapítvány számlaszáma:

10918001-00000012-93920004 UniCredit Bank Hungary Zrt.

BÚVÓPATAK ALAPÍTVÁNY

Szávai Viktória, Dobó Kata és Fenyő Iván a Szabadság, szerelem című film plakátján.

Újra az újságárosoknál a Búvópatak

A *Búvópatak* az egész országban – Budapesten és a megyeszékhelyeken – kapható az újságárosoknál. A lap éves előfizetési díja 5000 Ft. Megrendelhető az impresszumban olvasható elérhetőségeink valamelyikén.

TÁMOGATÓINK

nka
Nemzeti Kulturális Alap

